Н. ХВОЙНЕНСКИ

ЕДИНЪ СЪНЬ

РУПЧОСЪ ПРЕЗЪ ЛѢТО 1999

Корицата е изработена
отъ проф. СИМ. ВЕЛКОВЪ

Н. ХВОЙНЕНСКИ

ЕДИНЪ СЪНЬ

(РУПЧОСЪ ПРЕЗЪ 1999 ГОД.)

СОФИЯ

Печатница „Художникъ“ — София.

ПРЕДГОВОРЪ

Книгитѣ съ разграничено и опредѣлено съдържание на утрешния день, въ връзка съ общото положение на нѣщата днесъ и въ миналото, пренасятъ духа ни въ бѫдеще време, съ едничката задача и надежда на авторитѣ имъ: да се усвои общото начало на сегашенъ културенъ подемъ.

Книгата „Единъ сънь“ (Рупчосъ презъ 1999 год.) отъ Н. Хвойненски си е поставила точно сѫщата цель. Мислитѣ изложени въ нея, ни даватъ пълна картина на инстинско завършено дѣло и вѣрно описание на Долни-Рупчосъ следъ 65 години.

Още като редакторъ на сп. „Родопски прегледъ“, г. Хвойненски се порови изъ миналото, особено изъ това на Долни-Рупчосъ, което му е родното мѣсто. Отражение на това виждаме въ предлаганата книга. Но най-ярко е застѫпена въ тая ценна книга голѣмата обичь на автора къмъ родното мѣсто, която не се отдѣля отъ мисъльта му даже и тогава, когато той разглежда по-отвлѣчени въпроси. Съ магията на своята любовь къмъ Родопитѣ и своята мисъль за утрешния день, авторътъ е създалъ истински земенъ рай отъ днешния Рупчосъ. Неговитѣ нови люде сѫ истински творци и обновители—тѣ сѫ изковали своето благополучие само съ черенъ трудъ и твърдата вѣра и желание за честити бѫдни дни, като сѫ се рѫ-

ководѣли отъ максимата, че всѣки самъ е ковачъ на своитѣ сѫдбини.

Следъ прочитане на книгата, четецътъ-рупецъ ще бѫде изложенъ продължително време на лъха отъ приятенъ сънь за по-благатки дни въ гнѣздото си.

Но книгата е полезна и ще се чете съ наслада отъ всѣкиго. Въ нея сѫ прокарани здрави и дълбоки мисли противъ много обществени злини, и като червена нишка — триумфа на християнството. Отначало докрай доминира въ книгата нравственото въ живота и се дава добро назидание за вжтрешното ни духовно проявление въ много отношения. Прокарани сѫ и съвременни идеи за уреждане на училищата и въобще за културния вървежъ и завършенъ напредъкъ на едно общество.

Като мѣстенъ житель на Долни-Рупчосъ, интересувалъ се по обществени въпроси, изповѣдвамъ, че градивниятъ материалъ на книгата е добре избранъ и оцененъ, и то следъ обективното проучване отъ страна на автора.

Дадена е преднина на три главни клона въ стопанско отношение. Първо, залесяване на оголенитѣ отъ дървеса чукари, които понастоящемъ сѫ паметници на безразсѫдно манипулиране съ брадвата и търнокопа! Второ, прокарване желѣзница по р. Чая (Чепеларската рѣка), която ще донесе на населението въ пазвитѣ на планинския Рупчосъ максимумъ духовни и материални блага. А съ разработването на минитѣ

въ Родопитѣ ще се създаде истинскиятъ български Руръ. И трето, да се извика кооперацията въ помощь на всестранния икономически напредъкъ на Рупчосъ, като на преденъ планъ се застжпятъ овощарството, пчеларството и млѣкарството.

Въ реда на тѣзи мисли и изводи въ книгата „Рупчосъ въ 1999 год.“, като гледамъ презъ сивитѣ очила на действителностьта, заключавамъ така:

Това, което ни се виждаше вчера невъзможно, днесъ е обикновенъ фактъ.

Следователно, нѣма нищо чудно въ това бждеще осжществяване мечтитѣ на хората съ неспокоенъ общественъ духъ. А сжщо така да се не забравя, че, за да се прокаратъ казанитѣ въ книгата мѣроприятия, сж нуждни две обикновени нѣща: духовенъ капиталъ на населението и добро материално състояние изобщо на държавата.

с. Павелско
ок. Асеновградска,
15. III. 1934 год.

Христо Дим. Калиновъ.
директоръ на осн. училище.

I.

Не зная колко време е изтекло отъ тогава. Мене ми се чини, като да е било вчера. Помня, че бѣхме пакъ на излетъ съ дѣдо Диню. Той бѣше много веселъ,—току тънаникаше любимата си пѣсень:

„Тъвна е мъгла паднала,
Яница пѫте збъркала. . .“

Но до пещерата подъ „Калугерица“ ни хвана дъждъ. Смътно си спомнямъ, че това ме зарадва — бѣхъ слушалъ, че тази пещера криела нѣщо отъ нашето тъмно минало. Сега ще я проуча!

Така, свրѣхме се въ пещерата. Но защото бѣхме твърде изморени, дѣдо Диню се изтегна и веднага заспа. А въ пещерата бѣше тъмно. Решихъ: после ще запалимъ огънь, та ще навлѣземъ навѫтре съ главни. Тъй трѣбва да е било: заспалъ съмъ и азъ при дѣда Диня.

II.

И ето ни сега будни. А не можемъ да познаемъ нищо отъ онова, що ни заобикаля. Не знамъ сънь ли е или яве? Преди всичко, когато се събудихме очудени, ние видѣхме дълбоки долове и ридове, покрити съ нѣжния вуалъ на зората, а долу подъ насъ се стелѣше гѫста букова гора, презъ която минаваше пѫть подъ клонетѣ на дърветата, пѫть, очертанъ само отъ свѣтлинки, едва проникващи презъ зеления горски килимъ.

Чудимъ се кѫде сме и какво се е случило съ насъ, та се намираме въ тази хубава, но странна обстановка, когато ние заспахме въ пещерата на „Калугерица“.

Чудна гледка! Изтокъ започна да червенѣе. Съмваше се бавно. На вратата, която ние не ви-

ждахме задъ насъ, се почука. Отвори се и изведнажъ стаята се залѣ отъ обилна свѣтлина. На прага на вратата стоеше смирено монахъ съ отпуснати ржце и ни поздрави най-кротко съ „добро утро“.

Бѣхме смаяни, ако не и изплашени, но смирениятъ гласъ на свещеника ни успокои.

— Не се бойте, братя, — подзе той. Вие сте на добро мѣсто. Ако обичате, заповѣдайте на черква. Тукъ е манастиръ, вие сте наши гости и дългъ ни е да ви поканимъ на черква: днесъ е Възкресение Христово.

И двама онѣмѣхме. Погледнахъ крадешкомъ дѣда Диня и мълкомъ последвахме свещеника.

Дългъ коридоръ, освѣтенъ слабо отъ скрита свѣтлина; въ дѣсно отворени прозорци, презъ които влизаше свежиятъ сутриненъ хладъ.

Камбаненъ звънъ се разнесе изъ манастира и тиха богомолна пѣсень погали нашия слухъ. А докато да видимъ отклжде иде той, голѣма врата се отвори предъ насъ и, слисани все повече и повече, влѣзохме въ черквата, пълна съ богомолци — кои прави, кои насѣдали на хубави столове, но хора непознати намъ. Имаше и такива, облѣчени въ онази хубава родопска носия, съ която се гиздѣха хората въ Рупчосъ до преди Балканската война.

Дѣдо Диню се оглеждаше и се чудѣше на нѣщо, но нищо не ми каза, а само съ сълзи на очи ме изгледа и седна на посочения му столъ— все между стари хора. Мене ме оставиха по-назадъ. Чудѣхъ се защо мене, младия тридесеть и петь годишенъ човѣкъ, ме поставятъ всрѣдъ хора двойно по-стари отъ менъ, а дѣда Диня отведоха между най-старитѣ — равни на неговата възрасть. Това ми дойде на умъ, защото, макаръ и при слабо освѣтление, забелязахъ, че най-ста-

ритѣ люде въ черквата бѣха седнали най-напредъ, а младитѣ бѣха прави и най-назадъ.

Любопитството ми победи. Не можахъ да го надвия, безъ да се поозърна настрани. Молитвеното помѣщение бѣ голѣмо, събираше не по-малко отъ петстотинъ души. Въпрѣки това, обаче, азъ не дочухъ ни най-малъкъ шумъ, освенъ покашлянето на нѣкой старецъ. Стори ми се, че никога презъ живота си не съмъ бивалъ въ такава тиха черква, пълна съ молитвено настроени хора.

Свѣтлината въ черквата намалѣ, а олтарътъ се освѣти по-силно. Въ това време вратата се отвори, чу се пѣснопѣние и десетина свещеници, съ кандилници въ ржце, излѣзоха следъ старъ бѣловласъ свещеникъ.

Голѣмо бѣ, обаче, учудването ми, когато видѣхъ, че тѣзи Божи служители сж въ еднакви черни дрехи.

Всички богомолци презъ това време бѣха станали на крака, съ изключение на нѣколко старци, до които бѣ дѣдо Диню, които низко бѣха навели глави на столчетата си.

Позната ми бѣ и службата и пѣснопѣнието, но всичко тукъ ми се стори пакъ ново. И въ душата ми, душата на грѣшникъ, не се мѣрна нищо лошо, което да смути молитвеното и приобщаващо съ Бога настроение.

III.

Любознателностьта, която не бѣше ме напустнала, и сега ме обзе. Хорътъ пѣеше монотонно, свещеницитѣ бѣха въ олтара и богомолцитѣ стояха като мъртви.

Предъ менъ, надъ вратата на олтара, стената се красѣше отъ голѣма картина въ позлатена рамка, изобразяваща, въ познатъ стилъ, рождението и разпятието на Спасителя. А отдѣсно и отлѣво на нея бѣха наредени икони на светци

Едно ми направи впечатление, че нито единъ светецъ, нито Христосъ бѣха въ одежди.

Отдѣсно, за голѣма моя изненада, бѣха поставени, пакъ въ сѫщитѣ рамки, ликове двадесетина, които ми изглеждаха познати. Отлѣво пъкъ, за още по-голѣмо мое учудване, видѣхъ нѣколко интересни картини, които даваха представа за всичко друго, но не и за библията.

Слабата свѣтлина не позволяваше да ги разгледамъ добре. Погледътъ ми се спрѣ на една, и то най-голѣмата картина, поставена въ срѣдата — тя бѣ освѣтена отъ случайно излизащъ лѫчъ отъ олтара. Голѣми, разхвърлени планински вериги се очертаваха на заденъ планъ, покрити съ вѣковни гори — тукъ-таме просѣчени отъ пасбища, въ нѣкои отъ които се бѣлѣеха като птичи гнѣзда малки кѫщурки. Въ политѣ на тѣзи вериги се издигаше грамадна четириетажна постройка съ три червени кумини, отъ които се виеше черъ димъ, силно освѣтенъ, сигурно отъ обилната електрическа свѣтлина. А тамъ, по-надѣсно, въ падината, пухтящъ тренъ: чака да тръгне, натоваренъ съ десетки пълни вагони. Около тѣхъ се виждатъ работници съ засмѣни лица. Най-напредъ, обаче, картината е страшна — тамъ тече кръвь, рѣка отъ кръвь тече, а около брѣговетѣ на тая рѣка тълпа отъ гладни хора: боси, голи, които оплакватъ сѫдбата си, като гледатъ навалянитѣ безъ рѫце, безъ крака и пресѣчени на две тѣла отъ черна змия — трена, който, за да стигне горе въ висинитѣ, е погубилъ хиляди души! Мечтата на голитѣ, гладни и боси, очертана въ пушека на локомотивния куминъ, е станала хубава действителность, но за това сѫ дадени жертви, голѣми скѫпи жертви.

Азъ не бихъ отмахналъ погледа си отъ картината, ако силната свѣтлина отново не бѣ нахлула въ черквата и ако не бѣха станали всички богомолци на крака, за да се поздравятъ съ „Хри-

стосъ Възкресе“ по случай праздника. Още никой не си отиваше. Азъ подирихъ съ очи дѣда Диня, но не можахъ да го видя, защото високитѣ планински фигури на богомолцитѣ запрѣчваха погледа ми.

Свещеницитѣ излѣзнаха отъ олтара, а стариятъ бѣловласецъ каза: „Христосъ Възкресе! За много години“.

Отговориха му съ шепотъ почти всички, и бѣловласиятъ, който билъ и игуменъ на манастира, въ най-обикновенъ разговоръ, безъ всѣкакъвъ патосъ, започна своята беседа, която никога не ще забравя. Тя радваше душата и я окриляше съ сила и енергия.

„Братя мои, — подзе игуменътъ,—пакъ ще ви позадържа да си побеседваме за миналото, тъй страшно, но героично; за настоящето — това щастливо наше настояще; и за бѫдещето, което не знаемъ, но което, съ упование въ Бога и вѣра въ себе си, не ще бѫде лошо. По-старитѣ отъ васъ си спомнятъ, спомнямъ си и азъ какво бѣ преди петдесеть години,какъвъ бѣ животътъ на нашитѣ бащи и майки. Ние си спомняме, какво нѣщо е война и последицитѣ отъ нея. О, ужасъ! Да не дава Господь! Тогава бѣ цѣлъ адъ тукъ на земята и като че ли всичкитѣ бѣсове бѣха се съюзили да разорятъ свѣта, този хубавъ свѣтъ, гдето има мѣсто за всички, гдето има хлѣбъ за всички . . .

„Старитѣ — ние помнимъ, но и вие, по-млади, запомнете и разберете това, което ние ви говоримъ, ние, които сме страдали много, а сега заедно съ васъ се радваме и живѣемъ щастливо. А днесъ, на Великдень, праздника на човѣшкото изкупление, нека се пренесемъ петдесеть години назадъ въ тъмното, ужасно минало, въ което живѣха и се бориха за нашето добруване хиляди невинни бедни хора.

„Преди 90 години — тогава азъ бѣхъ още

дете — отечеството ни води война съ Турция, границата съ която бѣ на два часа пѫть отъ тукъ — „Караманджа“, „Персенкъ“, „Модъръ“.

„Помня като днесъ, какъ съ трепетъ очаквахме да чуемъ първата пушка и съ каква избликваща радость изпращахме нашитѣ войници да се биятъ за брата-робъ. Затова пъкъ по-старитѣ вземаха мѣрки, щото покѫщнината да бѫде скрита, закопана. Война е то и никой не знаеше какво го чака. И въпрѣки това, ние чувствувахме, че войната ще бѫде гибелна за турцитѣ. Наистина, паметна ще бѫде за менъ и по-старитѣ оная ранна сутринь презъ м. октомврий, когато чухме какъ картечницитѣ затракаха и само следъ нѣколко часа заглъхнаха, защото нашитѣ преминаха границата и се изгубиха въ Родопскитѣ усои, които тридесеть и петь години не бѣха видѣли война. Ние посрѣщахме всичко, и лошо, и хубаво, еднакво и свикнахме да гледаме ранени и убити съ хладнокръвие.

„Коравъ е човѣкъ! Ние, безъ да разсѫждаваме много, вѣрвахме, че всичко ще се свърши, ще дойде миръ, и пакъ ще се върнатъ по домоветѣ си онѣзи, които отидоха да се биятъ.

„Помня, какво изпитахъ, когато въ село прекараха първитѣ пленници турци. Нещастнитѣ, като добичета, безволни, окѫсани, съ наведени глави, ги караха. Тѣ безропотно вървѣха и не знаеха где отиватъ.

„Нещастници, а може би и щастливци — тѣ знаеха, че нѣма да умратъ отъ куршумъ, но при все това въ очитѣ имъ се четѣше уплаха, срамъ, накърнена човѣщина, а може би и проклятие. Кой знае, какво сѫ оставили въ кѫщи, тамъ нейде далечъ въ Азия, и сѫ дошли тукъ. Може би затова погледитѣ имъ бѣха мѫтни. Може би тѣ нарочно затваряха очи, за да си представятъ своитѣ деца, своитѣ майки, които сѫ далечъ! Човѣшка сѫдба!

„Братя, ние сме еднодневки тукъ на земята, времето върви, ние си отиваме, идатъ други, за да си отидатъ и тѣ и да дойде пакъ приливъ на новъ животъ, нова кръвь, или, по-право, ние предаваме нашата кръвь, нашия животъ на децата си, за да живѣемъ чрезъ тѣхъ и потомцитѣ имъ вѣчно.

„Това е свѣтътъ, това е истината, това е нашиятъ животъ — кратъкъ, въ който не трѣбва да има нищо черно, нищо, което да ни раздѣля отъ Бога. А така ли бѣше?

„Ние, по-старитѣ, сме свидетели на оня незапомненъ ураганъ — войната, която се носѣше като грамадна зловеща птица надъ настръхналата земя и убиваше, убиваше безъ милость и безспиръ, и добитъкъ, и люде, за да пресуши радостьта и затрие надеждата . . . А и младитѣ не бива да забравятъ за тая зла орись . . . Тѣ трѣбва да се научатъ да ценятъ живота и да гледатъ съ вѣра на днешното и утрешното, което Богъ ни е отредилъ.

„Сега, братя, ние сме щастливи да се видимъ всички доволни и предоволни, обградени отъ миръ. За този свещенъ миръ сѫ дадени скѫпи жертви. Къмъ паметьта на нашитѣ предшественици сме много задължени, защото тѣзи мѫченици, ликоветѣ на които виждате тукъ, създадоха епохи съ своята народополезна дейность. Вие виждате ей-тукъ живитѣ останки отъ миналото — художествено възсъздаденитѣ епохи, благодарение на които ние всички сме особено щастливи да посрѣщаме Възкресение Христово".

Всички станаха и радостно се поздравиха съ „Христосъ Възкресе". Камбанитѣ биеха тържествено, а хорътъ, който възвестяваше свършека на светата служба, затихна.

Подирихъ съ очи дѣда Диня и срещнахъ негови пъленъ съ сълзи погледъ. Навалицата се

разреди; заедно съ нея излѣзохме и ние отъ манастирската черква. А следъ малко обърнахме очи и какво да видимъ — грамаденъ манастиръ кацналъ на връхъ скала!

— Кольо, това е „Калугерица“, дето бѣхме заспали, а сега е манастиръ! . . .

Дѣдо Диню не се доизказа, а започна да се кръсти и гласно да се моли Богу да ни върне напълно зрението и разсѫдъка.

На небето гаснѣха последнитѣ бледи звезди. Само зорницата, като голѣмо парче диамантъ, блѣщукаше.

IV.

Ние слѣзохме по хубави стълби и подъ сводъ отъ букови и дѫбови гори на „Балюву бърце“.

И какво да видимъ? — Цѣлата Ропка бѣ така премѣнена, така украсена, че не си вѣрвахме на очитѣ. Едно зелено море, изъ водата на което излизатъ фосфоресциращи свѣтлинки, и то хиляди. Като че ли звездитѣ отъ небето бѣха паднали на земята и свѣтѣха съ по-силенъ блѣсъкъ. Цѣлата котловина бѣ освѣтена отъ електрическа свѣтлина, източницитѣ на която не се виждаха.

А долната часть на Ропката, подъ Хвойна и шосето за Павелско, бѣ покрита съ вода — това бѣ езеро. Дѣдо Диню ме побутна: „Брей, „Гърлото“ се е запушило и отъ „Бѣлекъ“ че дори до „Чуриле“ е езеро! Това ти бѣха мечтитѣ едно време, Кольо! . . .

Спрѣхме. Навалицата, всрѣдъ която вървѣхме, ни отминаваше, изглеждаше ни съ учудване, но нищо не ни казваше, освенъ „Христосъ Възкресе“.

Погледитѣ ни блуждаеха на вси страни. Изтокъ руменѣеше. Започнаха ясно да се очерта-

ватъ покрититѣ съ гжста зеленина гори, кръстосани съ множество пжтища, които стояха като бѣли платна по стръмнинитѣ.

Подъ насъ „Остриятъ камъкъ", после— „Бранището", „Лжкитѣ", „Роданска барчина", „Шейтановскитѣ мѣста" — все бѣха покрити съ гори и между тѣхъ зеленѣеха като езера ниви и пасбища.

Дѣдо Диню се чудомъ-чуди. Кръсти се и бърши сълзитѣ отъ овлажнѣлитѣ умни стари очи, които гледаха нѣкогашния неговъ блѣнъ превърнатъ въ действителность, и то надминаваща найсмѣлитѣ му допущания.

Павелската страна — („Св. Димитъръ", „Зареница", „Синичъ", „Пашалийца") бѣ единъ вѣнецъ отъ синьо-зелени цвѣтове, който почваше отъ „Св. Димитъръ", минаваше „Пашалийца", прескачаше „Къбата", минаваше надъ „Добра вода", скачваше се съ „Персенкъ" и, подкрепенъ отъ „Пилафъ-тепе" и „Модъръ", слизаше полегато по „Бѣла-черква", за да се слѣе чрезъ „Баба" съ далечнитѣ висини на Бачковския манастиръ.

Вѣнецъ чуденъ, творение на Бога, но изплетенъ отъ работнитѣ ржце на рупци!

Подъ тоя вѣнецъ почваше единъ поясъ отъ мека зеленина, която опасваше цѣлото грамадно пространство подъ „Св. Димитъръ", „Юзеница", „Синичъ" и, минавайки презъ „Селищата", качваше се изъ „Добристе", „Погоре" и надъ Малево се изгубваше въ пазвитѣ на „Персенкъ".

А Павелско представляваше единъ величественъ аеропланъ, легналъ съ опашка въ „Котланица" и перки къмъ „Селища" и кьошка — „Варътъ". Едновремешната циганска махала сега бѣ една тъмно зелена падина, всрѣдъ която се издигаше голѣмо многоетажно здание! Надъ това здание стърчеше голѣмъ фабриченъ куминъ, който сега спѣше.

Долу, подъ опашката на аероплана, се виждаха десетина грамадни сгради, между които и една златокубеста черква. Докато дѣдо Диню ми обясняваше, че това може да е черквата Св. Рангелъ, друго по-голѣмо чудо ни зашемети. Откъмъ „Гърлото“ започна да се издига пушекъ и скоро една грамадна змия се извърна отъ невидѣлица съ свѣтящи две огнени очи, обърна насамъ, натамъ глава и изпищѣ, като че ли я нападаха милиони орѫдия.

— Кольо! Желѣзницата бе!!! . . . Дѣдо Диню се раздруса отъ плачъ. Какво му стана?

Насъбраха се минувачи, които започнаха да утешаватъ стареца, но той само хълцаше и викаше презъ сълзи съ пресипналъ гласъ: „Искамъ да умра, сега искамъ да умра; азъ видѣхъ желѣзница въ моя Рупчосъ“.

Дѣдо Диню не ставаше отъ земята. Изплашихъ се. Помислихъ си, че щомъ този спокоенъ иначе старецъ, който не се поддаваше на нищо така лесно, сега плаче и лежи, сигурно е настѫпилъ и неговиятъ край. Ами кой ще го оплаква?— Ужъ сме до село, а не видимъ нито единъ познатъ човѣкъ. А колко ще струва моя животъ, щомъ бѫда откѫснатъ отъ единствения ми приятель отъ нашия общъ и милъ Рупчосъ?

Не усѣтихъ какъ до насъ изведнажъ спрѣ хубава кола — нѣщо подобно на файтонъ. Нѣколко здрави рѫце вдигнаха дѣда Диня, който бѣ затворилъ очи, и го сложиха на удобно мѣсто въ колата. Мене не ме поканиха да придружа своя милъ другарь. Теглена отъ два бѣли коня, тази хубава кола, като фурия, безъ да издава никакъвъ шумъ, полетѣ надолу.

Насъбралитѣ се хора, особено по-старитѣ, които слизаха отъ манастира, ме гледаха съ учудване и състрадание. Азъ машинално тръгнахъ заедно съ тѣхъ къмъ селото.

— Недей се кахъри,—подзе единъ старецъ бѣлобрадъ, който се подпираше съ тояжка,—твоятъ другарь следъ нѣколко минути ще бжде хей въ онова голѣмо здание — болницата. Тамъ ще го заваримъ здравъ и читавъ. Вие сигурно сте изморени, чужденци сте и идете отъ далече, та затова твоятъ другарь се е изморилъ, а той е и по-старъ.

Азъ нищо не казахъ, не можехъ нищо да кажа. Влакътъ отново изфуча съ свирката си и се изгуби на югъ къмъ Чепеларе, а ние слѣзохме къмъ Хвойна.

— Братко, — подзе старецътъ, — та отъ кжде идете съ твоя другарь?

Какво да кажа. За нѣколко минути толкова много бѣхъ видѣлъ, толкова преживѣлъ, че едва проговорихъ:

— Отъ далечни страни сме, дѣдо, отъ далечни нещастни страни идемъ тукъ. Научихме се, че има животъ въ онова гнѣздо, което сме оставили преди много години.

— А какво сте оставили тукъ, щомъ като сте чужденци?

— Ние тукъ сме раждани, тукъ порастнахме, но животътъ ни прогони далечъ, много далечъ. Ние бѣхме въ диви страни, всрѣдъ диви племена. Затова тръгнахме сега на стари години да търсимъ спокойно нѣкой кжтъ, за да отдадемъ грѣшнитѣ си души на Бога. И, за наше щастие, намѣриха се люде, които ни упжтиха тукъ, гдето сме родени преди много години. . .

Сълзи изпълниха очитѣ ми, гласътъ ми треперѣше. Събеседникътъ ми, видимо развълнуванъ отъ моитѣ думи, не ме запита въ продължение на нѣколко минути. А въ това време ние бѣхме преминали пояса на горитѣ и храститѣ и слизахме въ моето родно село по хубавъ кривуличенъ пжть. Отъ двѣтѣ му страни се усмихваха весело окичени съ пъстри цвѣтове дървета.

— Ами ти на колко си години, — ме попита предпазливо и тихо старецътъ.

— Тридесеть и петь, — отговорихъ безъ колебание. Старецътъ се усмихна, помисли нѣщо и каза тихо:

— Не вѣрвамъ, че си тридесеть и петь, но... изглежда лошиятъ ти животъ те е състарилъ. . . Както и да е, отъ многото, може би, грижи, ти си забравилъ годинитѣ си.

— Не, дѣдо. Азъ съмъ роденъ въ 1900 год., а сега е 1934 г., та нѣмамъ никаква грѣшка.

Щомъ казахъ това, старецътъ се спрѣ, като закованъ на пѫтя и вървящитѣ съ насъ направиха сѫщото,

Погледна ме съ страхъ и състрадание и каза:

— Но сега е 1999! Грѣшка имашъ, странниче.

Колкото бѣхъ изненаданъ отъ видението ич утото, сега съвсемъ се объркахъ и чувствувахъ че действително азъ не живѣя, а съмъ на другия свѣтъ! Но защо другиятъ свѣтъ за мене е родното ми мѣсто?! . . .

Гласътъ и устата ми треперѣха. Гърлото ми пресъхна и едва можехъ да дишамъ. Околнитѣ ми спѫтници схванаха това и ми дадоха вода.

— А колко по-старъ е отъ тебе, странниче, твоятъ другарь?

— Четиридесеть години. . . промълвихъ едва чуто.

Старецътъ се замисли. Зачудиха се и заобикалящитѣ ни. Слънцето вече бѣ изгрѣло и ни милваше съ първитѣ си топли пролѣтни лѫчи когато моятъ кракъ стѫпи въ селото.

Сигурно вестьта за чужденцитѣ отъ манастира се бѣ разнесла, защото много любопитни очи ни посрещнаха радостно. Струваше ми се, че срѣщамъ познати лица, но една скрита мисъль ми подсказваше, че не бива да се издавамъ — нито кой съмъ, нито отъ кой родъ съмъ. Право

да си кажа, онова чувство на срамъ, останало отъ миналитѣ времена, ме облада отново и съзнавахъ, че не се намирамъ срѣдъ мои съселяни. Последнитѣ се бѣха издигнали високо надъ мене. Тѣ бѣха скѫсали отдавна съ всички ония предразсѫдъци, които сковаваха умоветѣ и сърдцата на хората отъ моето време. Когато десетки рѫце ме улавяха и поздравяваха съ „добре дошълъ", единъ формено облѣченъ човѣкъ ме попита дали съмъ приятельтъ на непознатия старецъ-гурбетчия? При моя утвърдителенъ отговоръ, ми съобщи, че дѣдо Диню се билъ съвзелъ и се намира въ общинския домъ.

Дали пъкъ не сѫ го арестували — това ми мина като свѣткавица презъ ума. А каква ще бѫде и моята сѫдба, като нѣмаме каквито и да било лични карти съ портрети и полицейски заверки . . .

По постланата съ гранитни камъни улица отъ дветѣ страни се редѣха малки засмѣни на слънцето едноетажни кѫщи съ голѣми дворове. Какво ли бѣ станало съ нашата кѫща? — мина ми презъ ума, но нѣмаше смисъль да се издавамъ. Единъ малъкъ завой и сме предъ голѣма триетажна сграда, заобиколена отъ тополи и върби. Придружаващиятъ ме униформенъ човѣкъ, който имаше не повече отъ 40 години, ми казва най-учтиво:

— Тукъ е общинскиятъ домъ. Ето и стаята на дѣдо. Диню.

Влѣзохъ. Спуснахъ се да пригърна своя незамѣнимъ приятель отъ миналото, единствениятъ останалъ отъ онѣзи тежки времена. Той бѣше самъ въ стая съ две чисти легла. Имаше чешми, маса за писане, нѣколко книги, карти, портрети, и картини, подобни на онѣзи, които видѣхме въ манастира горе на „Калугерица".

— Кольо! — викна дѣдо Диню,—ти знаешъ ли, че сме въ Хвойна, въ общинския домъ, близо

до моята изчезнала вече воденица? После дигна пердето отъ прозореца и просълзенъ каза:

— Вижъ!

Предъ менъ се лѣеха струи на бистра пѣнлива вода, отъ която десетки пжти сме варили качамакъ въ воденицата.

Останахме така нѣколко минути въ размисъль. Наскоро се почука и на вратата се появи непознато лице въ бѣла престилка, доближи се до насъ, като че ли бѣхме познайници отъ Хамидово време, и седна на канапето.

— Какъ сте, дѣдо, сега?

— Благодаря, господинъ лѣкарьо, нищо ми нѣма вече. Но ми се спи. Отмалѣлъ съмъ и нѣщо мжчи душата ми. За тѣлото — да не говоримъ.

— Зная, зная. Но имате време да се успокоите, да се почистите и разгледате нашето село. Тука има какво да видите и какво да научите. Селото ни е голѣмо и махалитѣ сж така свързани, че трѣбва два часа да ходите пеша отъ единия край до другия. Сега закусете, попрегледайте се, сетне ще излѣземъ заедно да се поразходимъ.

— И тази си я бива,—подзе дѣдо Диню,—цѣли два часа ще ходимъ дорде изминемъ село. А бе, Кольо, да не би Павелско, Хвойна, Малево и Орѣхово да сж вече едно село?

— Сигурно! И въ такъвъ случай то трѣбва да се нарича Добростанъ.

— Добъръ станъ, разбира се. Може ли това мѣсто да носи друго име — попаднешъ случайно тукъ, настанятъ те като пансионеръ, нахранятъ те и нито те питатъ чий синъ си или отъ кжде идешъ, за кжде отивашъ. Грижатъ се за здравето ти, подслаждатъ ти нѣкакъ си живота . . . Да! Кольо, новъ свѣтъ ти казвамъ . . . Кжде ще отиваме?

— Никжде нѣма да отиваме, докато не разберемъ кой магьосникъ е създалъ тия красоти и

тия отношения между людетѣ, които нѣкога тъй жестоко се ненавиждаха . . . Никѫде нѣма да отиваме, — гордо заключи дѣдо Диню,—тукъ сме родени, тукъ ще умремъ.

V.

Тъкмо се бѣхме измили съ кристална мека вода и се почука пакъ на вратата. Единъ младъ, хубавелякъ, съ бѣла престилка човѣкъ ни покани на закуска.

Следвайки го, ние се намѣрихме въ обширна трапезария около голѣма подковообразна маса, на която бѣха насѣдали все стари, съ побѣлѣли коси хора. При нашето появяване станаха бавно и ни поздравиха съ „Христосъ Възкресе“. После ни поднесоха червени яйца и закуски. Презъ време на закуската се носѣше далечна музика.

После ни заобиколиха все приветливи лица, обаче нито единъ не ни попита нито какъ се казваме, нито отде сме. Почнаха да ни говорятъ за своето село, за живота въ него, за поминъка му, за бѫдещитѣ планове за благоустройство и просвѣта. И ни отведоха да си починемъ. Ние бѣхме умърлушени и замаяни отъ виденото и чутото.

— Каза ли си името, дѣдо Диню, и пита ли те нѣкой отъ где сме, отъ где идемъ.

— Не, Колю, пъкъ и да ме бѣха попитали, азъ нѣмаше да имъ кажа.

— Азъ още не вѣрвамъ, че това е действителность. Все мисля, че сме въ омагьосано мѣсто и не знаемъ какво става съ насъ и около насъ. Ще ми се да попитамъ какво станаха нашитѣ семейства, синове, роднини, родове.

Събудихме се отъ приятна музика, източницитѣ на която бѣха невидими за насъ. Оказа се, че това бѣ радио, отъ което се ползуваха безплатно всички селяни. Спали бѣхме, може би дълго, защото пакъ чувствувахме гладъ.

Следъ малко се понесе силенъ, приятенъ камбаненъ звънъ. Сжщиятъ любезенъ младежъ пакъ дойде да ни поздрави и ни попита какъ сме спали; сжщо ни покани, ако обичаме, да отидемъ на черква въ катедралата — той самъ щѣлъ да ни заведе.

Ние, гости на нашето родно село, а сега чужденци въ него, се подчиняваме на всичко — послушни бѣхме станали. Такива ли бѣхме въ миналото?

Излѣзохме на обширния потонъ, гдето се суетѣха и други старци. И тръгнахме съ тѣхъ.

Слънцето бѣ вече на обѣдъ, но не палѣше силно. Пролѣть бѣше, най-приятното време въ Рупчосъ. Едва сега можахме да разгледаме общинския домъ. То бѣ триетажно, жълто боядисано съ голѣми прозорци здание, надъ което се развѣваше трицвѣтно знаме. Тамъ, споредъ обясненията на нашия съпжтникъ-водачъ, бѣха настанени да живѣятъ старци, останали безъ свои близки—жени и мжже, които изживѣваха последнитѣ си дни, безъ да се интересуватъ за нищо На първия етажъ на югоизточната страна бѣха наредени десетина стаи, предназначени за гости, а останалитѣ зали служеха за трапезария, читалня, салони за различенъ спортъ, имаше и малка сцена, на която често се устройваха забавления за старитѣ хора и която имъ служеше сега като кафене. Всичко бѣ тъй хубаво, но скромно наредено, че човѣкъ не чувствуваше нужда отъ нищо, даже да стои само вжтре. Бѣха опредѣлени двеетри стаи и за такива болни, които трѣбваше да бждатъ подъ наблюдението на лѣкаря, а въ съседство съ тѣхъ се намираше стаята, съ хубаво подредена амбулатория — аптека на лѣкаря.

— Ехъ, да речатъ и менъ да ме оставятъ тукъ да умра . . . — пошепна ми дѣдо Диню.

На втория етажъ се подаваше широкъ, за-

обикалящъ цѣлата сграда балконъ, окиченъ съ зеленина. На този балконъ излизаха старцитѣ да подишатъ чистъ въздухъ. А третиятъ етажъ, сжщо украсенъ съ разни зеленини и цвѣтя, билъ отдѣление за стари жени.

Ние цѣли се бѣхме превърнали въ зрение. Единственото нѣщо, което ни свързваше съ миналото и ни напомняше, че не сме много далечъ отъ него, това бѣ старата, възсъздадена наново форма на мжже и жени: потури и вълненици, съ хубави копринени кърпи. Както азъ, така и дѣдо Диню се мжчехме нѣкого „по сумата“ да познаемъ. Напраздно!

Минахме моста, сжщия онзи старъ мостъ, който бѣ построенъ кой знай отъ кого още презъ турското робство. Той бѣ разширенъ, съ хубави странични тротоари, по които минавахме сега. Какво бѣ учудването ни, когато съзрѣхме долу бистра голѣма рѣка, която се синѣеше и като че ли не бързаше, сигурно скована отъ голѣмитѣ бетонни стени.

— Вода! Благословено богатство, какъ ли е дошла толкова изобилно?

— Разбира се, ще дойде, — подзе дѣдо Диню. Видишъ ли, че слънцето тъмнѣе надъ горитѣ къмъ „Персенкъ?!“

Продължихме пжтя, постланъ съ хубави блокчета отъ мряморъ, мѣстна изработка, и се отбихме въ пжтя за Павелско. Погледътъ ни е препрѣченъ отъ цъфтящи дървета, подъ които се гушатъ малки красиви кжщи, съ голѣми дворове, цѣли потънали въ зеленина. Обръщамъ погледъ надъ нѣкогашното село Хвойна, но нѣма ни поменъ отъ кжща — всичко е разчистено, идеално разредено, парцелирано, оформено въ правилни фигури, които мамятъ окото и му предлагатъ приятность и красота. Горе къмъ „Таушана“, „Св. Георги“, „Огради“, „Каличина“ — нищо не се вижда, всичко

е потънало въ зеленина и цъвнали дървета. Новъ камбаненъ звънъ се чува. Нашиятъ водачъ ни подканя да побързаме. Въ тоя моментъ забелязахъ дѣда Диня да си бърши очитѣ. Това бѣ на жгъла надъ „Лузговитѣ ливади“, тамъ дето едно време бѣ градината, а по-после кжщитѣ на дѣдо Диньовитѣ синове. Сега имаше пакъ сгради, но тѣ не бѣха онѣзи, които помнѣхме. Досѣтихъ се, че дѣдо Диню се кани да попита за стопанитѣ на тѣзи кжщи. За да избѣгнемъ възможно ново разочарование, особено ако тѣзи мѣста не сж на дѣдо Динюви прями наследници или на хора отъ неговия родъ, хванахъ дѣда Диня подъ ржка и съ ускорени крачки продължихме своя пжть за къмъ Павелско. Но какво бѣ нашето учудване когато, преди да стигнемъ отъ „Св. Рангелъ“, видѣхме върволица откъмъ с. Павелско, която се събираше на голѣмъ площадъ. И какво, мислите, видѣхме?

На „Св. Рангелъ“ бѣ издигната грамадна черква, катедралата на Добростанъ, както я наричаха, въ която се побираха, може би, нѣколко хиляди души. Тамъ високо, чакъ въ облацитѣ, се издигаше кубе, отъ което се разнасяше камбаненъ звънъ, приглашанъ отъ малки камбанни звънове — музика!

Народъ, хиляденъ народъ заобикаляше черквата и терасовидния черковенъ дворъ около нея, който имаше, може би, повече отъ десетина декари.

Народътъ бѣ веселъ. Нашиятъ водачъ ни въведе въ черквата; кой знае защо, правѣха ни пжть да отидемъ следъ нашия водачъ вжтре въ черквата, сигурно като на гости. Щомъ влѣзохме и веднага познахме сжщия онзи първосвещеникъ отъ манастира „Калугерица“, който сега бѣ заобиколенъ и отъ други свещеници; всички пѣеха „Христосъ възкресе изъ мертвихъ“.

Душата ми заплака. Наистина, азъ почувствувахъ, че виждамъ възкресението на нѣкогаш-

ния нашъ идеалъ за благоденствуващъ Рупчосъ! Хорътъ пое гръмогласно „Христосъ Възкресе“ и народътъ въ редъ, съ пѣсни, започна да излиза навънъ.

Дѣдо Диню дигна очи да разглежда черквата: сѫщитѣ картини, сѫщитѣ ликове на люде, както горе въ манастира — сигурно, както после разбрахъ — ликоветѣ на онѣзи труженици, които сѫ извадили Рупчосъ отъ низинитѣ на сиромашията и сѫ го поставили въ висинитѣ на благоденствието!

— „Христосъ Възкресе“, дѣдо Диньо!

— „Истина възкресе“, Кольо, и рая въ Рупчосъ донесе. Истина възкресе и Рупчосъ въ рая занесе!

На излизане отъ черквата настигна ни нашиятъ водачъ. Той ни съобщи, че игуменътъ отъ манастира „Калугерица“ ни моли да го видимъ сега въ черквата. Ние се върнахме зачудени и не можехме да се сѣтимъ защо ли онзи светъ старецъ желае да говори съ насъ, хората отъ миналото, които нищо хубаво не могатъ да му кажатъ и които, кой знае поради какви причини, сѫ попаднали тукъ, като негодници отъ миналото и за срамъ на него. По-добре би било, навѣрно, да се бѣхме окѫпали въ рѣкитѣ отъ кръвь, които видѣхме на картината, както горе въ манастира, така и въ катедралата.

Влѣзохме въ една скромно, но съ вкусъ наредена монашеска стая, въ срѣдата на която правъ, съ отпуснати спокойно рѫце, ни посрещна игуменътъ.

— Христосъ Възкресе, чада Божии,—съ мекъ бащински тонъ ни поздрави той.

— Истина възкресе, отче, — отвърна неспокойно дѣдо Диню и се спусна да му цѣлуне рѫка, обаче игуменътъ не си подаде рѫка и ни покани съ сѫщия благъ тонъ да седнемъ. Стана

ми съвсемъ тежко, а сѫщото, вѣрвамъ, и дѣдо Диню да е почувствувалъ — този благъ, Божи човѣкъ не подаде даже и рѫката си на насъ, оканитѣ синове на едно тежко и тъмно по дѣлата си минало, които сѫдбата бѣ наказала да останатъ още живи.

— Братя мои,—подзе свещеникътъ. Зная защо не сте спокойни, но, въ името на Господа Нашего Исуса Христа, азъ ви пожелавамъ пълно спокойствие и ви моля, като сѫщински братя, да се чувствувате напълно спокойни, радостни и щастливи, защото Богъ ви е удостоилъ съ най-великата си милость — да бѫдете гости на едно време, за което даже вие не сте и мечтали.

„Никой другъ, освенъ мене, не ви познава. Запомнете добре това. Никой дори не подозира, че вие сте останали отъ едно време, едно наистина интересно време, отъ което има много спомени, и за което много се приказва. То подготви сегашното добро време, на което вие сте свидетели и на което имате щастието да се радвате като насъ".

Спокойствие видимо ни обзе. И менѣ се щѣше да стана и пригърна този благороденъ старецъ, който ни успокои напълно.

— Вие живѣете като по чудо. Вие не знаете и годинитѣ си даже, защото Божиитѣ чудеса ставатъ и сега, както сѫ ставали винаги въ миналото. Богъ ни се открива, братя, но ние не винаги искаме да Го видимъ, да съзремъ Неговитѣ очи, които ни грѣятъ и даряватъ животъ. Сега е 1999 година. Ти, дѣдо Костадине, си вече 140 годишенъ човѣкъ, а ти, обръщайки се къмъ менъ, си вече въ сто и първата си година, десеть години по-старъ отъ менъ. Нѣщо повече даже, — ние и тримата сме отъ единъ и сѫщи родъ.

— Истина ли е това?—извикахъ азъ.

— Да, братя мои, това е щастливата за насъ истина. По това стига. Азъ не ще ви гово-

ря по това повече, защото виждамъ, че ви тревожатъ споменитѣ за вашето минало, роднини, приятели и пр. Следъ Великдень, сега е първиятъ день, а втория и третия вие ще прекарате тукъ и после ще дойдете при менъ, тамъ горе въ монастира, дето ще научите много нѣща за вашето житие и битие. Азъ ще ви пратя кола да ви докара до горе — до „Калугерица“.

Въ това време, безъ да се почука, въ стаята влѣзе възстаричъкъ човѣкъ, носейки по чаша млѣко и кафе, остави го предъ насъ на масата и си излѣзе.

— Когато бѣхте горе, азъ нарочно споменахъ за миналото онова лошо, но неизбѣжно минало, въ което и азъ съмъ живѣлъ заедно съ васъ и на което всички дадохме дань. Ще попитате: но какъ е станало всичко това?—Много просто. Едно време ние харчехме своитѣ сили на халость: за безцелни междусемейни, междуселски и междупартийни борби, въ които човѣкътъ бѣ станалъ най-опасниятъ звѣръ на свѣта. А гдето звѣрътъ вилнѣе — нѣма миръ, нѣма благоденствие, и то дотогава, докато нѣкой храбрецъ не убие звѣра.

„Ние убихме звѣра у насъ си: очовѣчихме се!

„Днесъ обществото по много естественъ и миролюбивъ начинъ излѫчва изъ своитѣ срѣди хората, които стѫпка по стѫпка сѫ се издигнали не да властвуватъ, а да служатъ на народа. Зная, че това звучи странно въ ушитѣ ви. Да, чудно е, защото да се прави добро е най-тежката работа. А да направишъ зло,—това е много лесно,това става безъ много умъ; и затова ние сме взели всички предохранителни мѣрки, за да не се върши никога обществено зло. Разбира се, ние и сега сме оставили да сѫществуватъ и сѫдилища, и закони за тѣхъ, даже и затвори. Защото у хората често се появява духовенъ атавизъмъ. Човѣкъ често боледува не са-

мо тѣломъ, както бѣхме свикнали да мислимъ въ миналото, но и духомъ. А боленъ ли е, той става опасенъ и за себе си, и за обществото. Нарѣдко, но все се случва и сега, човѣкъ, облѣченъ въ човѣшко облѣкло, да прави деяния, свойствени на звѣрове. Такива духовно и обществено болни люде ние ги цѣримъ. Сѫдътъ, законитѣ, затворитѣ сѫ само за такива люде, ако въобще можемъ да ги наречемъ люде.

— Дали, — попита дѣдо Диню, — това е по всички държави?

— Да, дѣдо Диню, — свещеникътъ за първъ пѫть назова дѣда Диня съ името му,—всички държави сѫ де по-добре, де по-зле, но никѫде не е онова, което бѣше преди 80 години.

— Щастливъ животъ, — прошепна дѣдо Диню, — защо ли се родихме толкова рано? Ами где минава днесъ границата на България?

— Всички българи, дѣдо Диню, се радватъ на свобода. При щастливото царуване на Симеонъ II — синъ Борисовъ, което наричаме новиятъ златенъ вѣкъ въ България!

— Ами Бѣло-море, Тракия, Македония, Добруджа — тѣ свободни ли сѫ?

— Да! Желѣзницата, която минава тукъ наблизо, води за нѣколко часа въ Порто-Лагосъ. А въ Тракия, въ Македония и въ цѣла Добруджа е както тукъ.

— Ще отида къмъ Гюмюрджина непременно, отче, да видя мѣстата, дето едно време съмъ слугувалъ преди 120 години.

Свещеникътъ стана и ни поведе.

— Отче, кой построи тази грамадна и хубава черква?

— Ха, щѣхъ да забравя, — побърза старецътъ, — тукъ, преди турското робство, при царь Асена, е била построена най-голѣмата черква въ Рупчосъ. Намѣриха основи, постлани съ тухли.

Върху едно изображение на каменна плоча намѣрихме изобразени планътъ на черквата, сжщия, по който е била построена. Ние уголѣмихме плана, но запазихме старинния чертежъ, затова и катедралата има такъвъ видъ.

Когато бѣхме къмъ изхода на черквата, тренътъ изпищѣ и профуча предъ насъ.

— Довечера той ще спре на Порто-Лагосъ, — промълви свещеникътъ.

VI.

Поехме пжтя къмъ Хвойна!

Баня! Зинахме отъ учудване. Баня въ едноимената мѣстность въ Павелско землище, дето преди нѣколко десетки години умни хора започнаха разкопки, но усилията имъ се разбиха о жалката тогавашна действителность. Тогава всѣко добро начинание биваше удушвано отъ невежи и непросвѣтени люде, които се криеха отъ дневната свѣтлина.

Грамаденъ паркъ, прорѣзанъ отъ хубави чемширени лехи. Цъвнали плодни и украсителни дървета и растения изпълваха въздуха съ благоухание. Всичко въ зеленина и чистота. Навсѣкжде беседки, водоскоци, а близо до тѣхъ чешми отъ банска вода. А болнитѣ, следъ банята, имаха нужда отъ лѣчебна вода, която много вѣкове бѣше съвсемъ неизползувана за лѣчебни цели, а е изтичала долу въ ливадитѣ. Врѣдъ голѣми липови и плодни дървета привѣтлива двуетажна постройка съ голѣмо стъклено кубе, — самата сграда на банята. Влизаме вжтре. Изрядна чистота, доста много посетители, въпрѣки че бѣ ранна псолѣть.

Води ни младоликъ лѣкарь, родомъ отъ Павелско, който съ свойствената на павелци духовитость ни запознава съ туй-онуй.

При вида на голѣмъ мраморенъ басейнъ, върху стжпалата на който бѣха насѣдали посе-

тители, дѣдо Диню не се стърпѣ да не каже:

— Ехъ, господинъ лѣкарьо, ималъ съмъ голѣмо щастие да видя тукъ това богатство, за търсенето и изграждането на което съмъ жертвувалъ и азъ доста годинки отъ моята младость.

Лѣкарьтъ остана слисанъ отъ тия думи. Дѣдо Диню му разправи какъ е открилъ, построилъ и възобновилъ използуването на Нареченската баня.

— Нарѣченската баня!—възкликна учудено лѣкарьтъ,—та ти, дѣдо, си най-голѣмиятъ откриватель на свѣта! Ти знаешъ ли що е днесъ Нарѣченската баня? Това е гордостьта на България и чудото въ свѣта! Тамъ дохождатъ люде отъ всички краища на свѣта и въпрѣки нѣколкостотинтѣ хотели, вили и приемноболници, пакъ се чувствува нужда отъ такива!

Дѣдо Диню пакъ се разплака като дете отъ набуялата радость въ душата му. Пожела да запита нѣщо, но лѣкарьтъ продължи:

— Та значи ти, гениални дѣдо, си откривательтъ. Добре, азъ ще съобща това и вѣрвай, че следъ месецъ най-много твоятъ бюстъ и твоятъ ликъ ще красятъ всѣка кѫща на родопчанитѣ отъ Рупчосъ. Защото ти, дѣдо, позволи ми да цѣлуна твоята дѣсница, ти си първиятъ доброжелатель на този край и единъ отъ най-голѣмитѣ радетели за напредъка и благоденствието въ Рупчосъ.

Лѣкарьтъ прегърна дѣда Диня, който отвреме навреме бършеше умното си високо чело.

— Значи, ти си дѣдо Костадинъ Златановъ!

— Да, синко, азъ съмъ. Нима другъ би могълъ да издържи това душевно вълнение, на което отъ нѣколко дни съмъ подхвърленъ тукъ?

— Не, дѣдо, ти си здравъ, ти ще преживѣешъ много повече, отколкото си мислишъ. Недей се страхува за живота си.

Докторътъ съобрази, че трѣбва да излѣземъ. Веднага се намѣрихме на площадката въ градината. На изтокъ, западъ, северъ и югъ паркътъ бѣ заобиколенъ отъ дву-и триетажни вили, хотели и кѫщи, които не можеха да се изброятъ, защото горе на изтокъ се сливаха съ Павелско, а насреща на западъ — съ постройкитѣ на гарата въ „Каличина".

— Ами тука е цѣлъ градъ,—подзе дѣдо Диню.

— Да, дѣдо, това не е вече село, а градъ Добростанъ.

— Добростанъ? — Кольо! Чуешъ ли? Едно време менъ, тебъ, на Дечувъ се смѣеха за нашия Добростанъ, а сега! . . .

Ние се разхождахме изъ парка, придружени тоя пѫть отъ още двамина, единиятъ по-старъ, а другиятъ по-младъ. И докато гледахме съ удивление на всичко, което ни заобикаляше, насреща изпищѣ влакъ и спрѣ на гарата.

— Ха, ето влакътъ. Ами защо гарата не е тукъ, както бѣ проектирана въ наше време, а е на „Каличина"? Павелци не се ли сърдиха?

— Какъ ще се сърдятъ, дѣдо, ами можехме ли зарадъ гарата да развалимъ този паркъ, който носи не по-малки облаги на всички добростанци? А до гарата е петь минути само. Виждашъ ли колко е хубаво сега?

Тукъ зеленина, чистота, градини, цвѣтове. Подъ насъ ливади, презъ тѣхъ рѣка, и то канализирана, а насреща гара съ жилища за персоналъ и пр. Та това бѣ истински земенъ рай, за какъвто ние не можехме даже да мечтаемъ едно време.

Следъ като се бѣхме нагледали на всичко, което представляваше интересъ за насъ, младиятъ лѣкарь ни помоли да се върнемъ, за да си починемъ и обѣдваме. Та ние бѣхме прекарали вече нѣколко часа въ разговоръ и разходка.

Неголѣма стая въ една двуетажна кѫща до самата баня. Бѣхме само тримата: дѣдо Диню, лѣкарьтъ и азъ.

Широкитѣ прозорци, заемащи почти цѣлата северна стена на стаята, ни даваха възможность да се полюбуваме на хубавата гледка вънъ.

Предъ насъ „Каличина" — гарата, а задъ нея куминъ сигурно на нѣкаква фабрика, отдѣсно катедралата-черква — Св. Арахангелъ, а задъ нея горе на върха „Калугерица" се издигаха редъ кубета на едноимения манастиръ. Надъ него пъкъ се синьо-зеленѣеше хубавото рупско небе, подъ което ни бѣ писано да подишаме животворния му въздухъ.

Обѣдътъ мина, като продължи повече отъ часъ. Любезниятъ лѣкарь има желанието и добрината да ни разправя за Рупчосъ не малко работи. Отвреме навреме така си и оставахме съ зинали уста — сѣкашъ не бѣше обѣдъ. А такъвъ чуденъ апетитъ имахме и ние еднакво благодарѣхме на Бога и за сладкото душевно спокойствие, каквото почувствувахме тукъ, и за всичко онова видено и чуто, което бѣше плодъ на упоритъ и непоколебимъ трудъ, на едно истинско блажено време, плодъ на задружни усилия и много жертви предъ олтаря на общото добруване.

— Та ви казвамъ, господа, — нѣкакси театрално произнесе обръщението си къмъ насъ домакинътъ, — ние създадохме не само приятна и полезна работа за насъ, но и плодоветѣ отъ тази работа оставатъ като незамѣними блага на всѣка кѫща, на всѣки живъ човѣкъ. Ето на, този компотъ, който ядемъ, е приготвенъ въ нашата кооперативна фабрика за консерви.

— Фабрика за консерви!

— Да, дѣдо, фабрика, която произвежда храна не само за Рупчосъ, а за нѣколко околии като Рупчосъ. Тамъ се прибиратъ произведе-

нията на цѣлата тази овощна градина — Ропката — и се консервиратъ зеленчуци, плодове, мармалади, сладка, та даже и месни произведения.

— Всѣки вноситель на произведения въ фабриката получава по желание всичко онова, което му е необходимо за зимата, въ видъ на консерви, а разликата въ стойностьта на предаденитѣ зеленчуци и плодове му се заплаща. Така че всѣки производитель може по желание да вземе или консерви, или стойностьта на вложенитѣ артикули, въобще волята на производителя се уважава и тя е свещена.

— А тази фабрика е часть отъ общата кооперативна такава, дето се приготовляватъ и обработватъ всички произведения на нашия Рупчосъ: млѣко, вълна, терпентинъ и т. н.

Дѣдо Диню слушаше, мълчеше, недоумѣваше и се радваше. Радостьта и доволството му винаги избиваха на сълзи.

— Та значи и млѣко, а? Брей, че свѣтъ! Кооперативна млѣкарница, сега и фабриката му Та това бѣше моя съкровена мечта . . . Боже велики, благослови твоитѣ раби!

Ставайки отъ масата, лѣкарьтъ ни каза, че ще има време да ни разведе изъ тоя земенъ рай, гдето нѣмаше ни ангели, ни дяволи, а само добри хора на взаимния трудъ, които сами, съ благословението на Господа, творятъ своята радость и своето щастие на земята.

— Ще отидемъ, господа, навсѣкѫде, за да видите що е сторила човѣшката рѫка, подпомогната отъ ума и сърдцето. Когато нѣкога тръгнете за другия свѣтъ, който ни чака, занесете благата весть, че има „на земли миръ“. . .

— „Сега, господа, останете тука, а следъ обѣдъ ще се разходимъ заедно“.

И нашиятъ любезенъ приятель ни остави

въ една неголѣма кжща, гдето ни очакваха две приветливи легла.

VII.

Следъ почивката ние намѣрихме нашия добъръ домакинъ — лѣкаря — заобиколенъ отъ хора. Той ни посрещна усмихнатъ.

— Е, господа, починахте ли си?

Най-интересното, което забелязахме навсѣкжде, бѣ обстоятелството, че никжде не ни караха да се запознаваме, не ни и представяха Като че ли бѣхме отдавна познати, а въ действителность никого не познавахме.

Лѣкарьтъ ни поведе къмъ една голѣма сграда, най-голѣмата около банята. Тя бѣ срѣдъ хубави борови дръвчета и се налагаше на окото съ скромната си архитектура — чистъ сторородопски стилъ — съ бѣло боядисана фасада и множество прозорци.

— Това е болницата, господа.

— Но болница въ курортно мѣсто?

— Тя е за леко болни; за да има полза отъ банитѣ, хората се подлагатъ на лѣчение подъ непосрѣдственото наблюдение на лѣкаря. После, тукъ заразителни болести нѣма, за тѣхъ сме помислили по-рано и сме направили нуждното. Впрочемъ, вие ще научите много нѣщо.

Въ болницата-пансионъ видѣхме хора, които изглеждаха съвършенно здрави, дошли само на почивка.

Навсѣкжде ни порази голѣмата чистота, редъ и тишина, а особено силно впечатление ни направиха стаитѣ за болнитѣ — тѣ бѣха само съ по едно и две легла. Имаше и по-голѣми стаи, но и въ тѣхъ имаше само по две легла.

— Защо, — попитахме лѣкаря, — стаитѣ сж толкова малки и нѣма познатитѣ по-рано голѣми болнични стаи, дето имаше по нѣколко десетки болни?

— Ако дойде цѣло семейство, което има нужда отъ лѣкуване и почивка, какъ ще го поставите при други нѣколко семейства заедно? Нали е нуждна почивка, лѣкуване, пъкъ ако щете, човѣкъ въ такива именно минути не желае да бѫде обезпокояванъ.

— Сега е друго. Всѣки си наема стая, съ която разполага и се чувствува като у дома си. Храни се задължително въ стола на болницата, и то по предписание на лѣкаря, като спазва наставленията му, за да има полза отъ стоенето тукъ. А ония, които идатъ само на почивка,—ето колко хотели и вили има наоколо — ще отседнатъ тамъ.

— Та нима има хора, които дохождатъ лѣтно време на почивка тукъ, когато не може да се диша отъ жега?

— Е, дѣдо, въ ваше време всичко това, което виждате наоколо, е било голо, не залесено. А сега не можете посочи едно кѫтче, гдето да нѣма било плодни, било украсителни дървета, храсти и треви. А това дава прохлада. Трѣбва да знаете, че ние пазимъ горитѣ като зеницата на очитѣ си. Нѣма вече оная безразборна сѣчь, която нѣкога е родила сипеитѣ и камънацитѣ. Сега вече съзнанието за дългъ и отговорность къмъ гората е много голѣма.

После лѣкарьтъ предложи:

— Господа, ако желаете, имаме до довечера доста време, да ви заведа до Павелско — тъй както вие сте го наричали нѣкога.

Тъй като пѫтьтъ ни бѣ кратъкъ, а и доста бѣхме отпочинали, решихме да идемъ пеша. Тръгнахме на изтокъ отъ банята, къмъ старния параклисъ „Св. Никола“. Горе на върха стърчеха още онѣзи стари дървета, но югозападното подножие на хълма бѣ преобразено. Виждаха се кржгообразно опасващи хълма подградени тераси, които оти-

ваха чакъ до върха. Тѣзи модерни стопанства бѣха засѣти съ лозя и плодни дръвчета.

Лѣкарьтъ забеляза, че това ни е направило впечатление и не дочака да го попитаме:

— Виждате ли, господа, какъ сме използували и последната педя мѣсто, което въ ваше време не е служило за нищо? Добростанъ, т. е. нѣкогашнитѣ Шейтаново, Чукуркьой, Павелско, Хвойна, Малево и Орѣхово, сега брои 25.000 жители и никакъвъ гладъ не се чувствува, никаква безработица не сѫществува. Ние приведохме въ известность, регулирахме и раздадохме даромъ на всички нуждаещи се всичко: трапища, келеми и урви, сипеи, припеци и камънаци, но изискахме отъ новитѣ имъ стопани трудъ и системно залесяване и стопанисване по планъ общъ и прилагащъ се най-точно отъ нашитѣ агрономи. Сега вие виждате и ще видите, че Рупчосъ представлява една вѣчно зеленѣеща се градина, която цъвти и дава препитание на 25.000 население, и то препитание лесно, не съ цената на труда до физическото израждане. Началото бѣ трудно, обаче въоржжени съ желание за работа, отчаяни отъ миналото и виждащи единствения изходъ въ смисленъ трудъ, прилаганъ по строго обмисленъ планъ — скоро, много скоро — ние добихме първитѣ успѣхи. И, насърдчени отъ тѣхъ, съ по-голѣма енергия заработихме задружно.

Скоро овощарството и нераздѣлното съ него пчеларство ни донесоха такива печалби, такъвъ поминъкъ, че сега ние сѣемъ жито само отъ любовь къмъ това славно и тъй благородно занятие. Разбира се, случватъ се и неплодородни години, но затова пъкъ сме създали единъ уравнитель, една истинска майка — грижовница — не мащеха, която ни осигурява сѫщитѣ блага и презъ гладни години. Тази майка — кѫщовница е нашата кооперация, на която доброволно всички сме членове. Но за нея другъ ще ви говори.

Бѣхме се изкачили, по желанието на дѣдо Диню, на „Св. Никола“. Ропката, този разрушенъ отъ вѣковетѣ амфитеатъръ, гдето нѣкога само боговетѣ сѫ устройвали своитѣ пирове и сѫ играли своитѣ танци, бѣ станала истинска градина. На западъ „Модъръ-тепе“ „Пилафъ-тепе“ и „Персенкъ“ спираха погледа и не му позволяваха свободно да мечтае като съзерцава небеснитѣ висини. Окото се плъзга надолу по ненагледната картина, плодъ на задруженъ трудъ, и не може да намѣри нито едно незалесено кѫтче, освенъ по голѣмитѣ скали. А тукъ-таме изподъ горитѣ се бѣлѣеха малки бѣли кѫщурки, като че ли гнѣзда на птички. Това бѣха вили за лѣтуване, зимуване и спокойна почивка.

— Лѣкарьтъ говорѣше: „Нѣма, господа, напредъкъ безъ жертви, безъ себеотрицание, нѣма напредъкъ тамъ, гдето всѣки мисли само за себе си, за своето лично щастие“.

„Ние победихме животинското у себе си и влѣзохме въ истинския полезенъ за всички ни житейски пѫть.

„Погледнете вашата Ропка, що представлява сега тя. Погледнете, за да имате смѣлость да кажете: „милъ и красивъ е животътъ тукъ“.

„Вижте горе синьозеленитѣ гори какъ приветливи сѫ сега. Вижте всички пѫтища, пѫтеки, какъ вървятъ срѣдъ низъ отъ плодоносни дръвчета? Вижте рѣкитѣ — какъ сѫ бистри и пълноводни. Ние ги вкарахме въ корита, защото не вѣрваме винаги на тѣхното спокойствие. Нали затова сега нѣмаме наводнения, отнасяне на ниви, ливади, покѫщнина, та даже и на люде. На буйнитѣ долове направихме прегради и имъ посочихме где трѣбва да изкарватъ своя ядъ, когато небето имъ се разсърди.

„Вие виждате още и тѣзи, стигнали съ пушека си небето, фабрични кумини, гдето нами-

раме работа, за да не стоимъ и се самоизяждаме въ кръчми и кафенета. Та това сж десетки фабрики, които работятъ за насъ и отъ насъ. Виждате и тази черна змия — желѣзницата, която ни донася онова, отъ което имаме нужда, въ замѣна на другото, което имаме въ излишекъ. Ето, господа, това е нашето време!"

Още дълго ни разправя лѣкарьтъ за всички постижения на неговото време.

Но насреща ни се зададоха десетина души стари и млади. Здрависахме се, като че ли сме живѣли отъ раждането си заедно.

Единъ отъ тѣхъ, който изглеждаше най-старъ, съ набито тѣло, премѣненъ съ старовремски, още отъ наше време дрехи, ни покани да ги последваме.

— Отдавна ви чакаме, — говорѣше. — Елате ни на гости, елате да се разтжжимъ!

Излѣзохме по голѣмъ красивъ сводовъ мостъ на главното шосе на „Котланица", по която бѣше построенъ релсовъ пжть.

— Какви сж тѣзи релси тукъ?

— За трамвая, приятели, — отвърна набитиятъ старецъ.

— Та и трамвай ли имате?

— Да! Отъ тукъ, та чакъ до Орѣхово. Трамвай, който ни служи за всичко. Чрезъ него ние си доставяме всичко необходимо бърже и евтино.

Следъ завоя при „Горния камъкъ", предъ насъ се изпрѣчи грамадна сграда въ видъ на буква П, обърната съ краищата си на югъ. Триетажна постройка съ голѣмъ дворъ, на три тераси, пъленъ съ украсителни и овощни дръвчета, които сега бѣха окичени съ цвѣтъ и изглеждаха като да сж въ булчинска премѣна.

— Това е нашето училище, най-голѣмото училище въ Рупчосъ, — ни каза лѣкарьтъ, — а този

дѣдо, макаръ и много по-младъ отъ васъ, е неговиятъ директоръ отъ 50 години насамъ. Той го строи, той му даде животъ и тамъ ще умре, а по-младитѣ ще го погребатъ въ най-сѣнчестото мѣсто на двора (тукъ лѣкарьтъ се засмѣ), защото жегата не му понася.

Втренчихъ очи въ лицето на този старецъ. Помжчихъ се да си припомня где съмъ го виждалъ, дали не е отъ моето време. Останахъ съ убеждението, че той е единъ отъ моитѣ съученици. Разбира се, азъ нѣмахъ желанието нито да го питамъ, нито да ме разпитва. Влизайки въ двора на сградата, стариятъ директоръ ни помоли да не се стѣсняваме и да му бждемъ гости. И когато излѣзоха ученици да ни посрещнатъ, азъ разбрахъ, че този човѣкъ е мой познатъ, човѣкъ отъ преди много десетки години, защото книгата, която ми подари единъ учеиикъ, бѣ ми позната. Тая книга ми бѣше свидна, защото видѣхъ въ нея нѣщо свое, нѣщо, макаръ и наивно, но родено въ нѣкогашната ми детска душа.

Въведоха ни въ голѣма свѣтла и наредена стая. Директорътъ, който изглеждаше по всичко, че е единъ отъ най-виднитѣ хора въ Рупчосъ, ни покани да си починемъ. Съ свойствената му прямота той ни запозна съ училището, на което той бѣ посветилъ цѣлия си животъ.

— Вие видѣхте, драги приятели, че нашитѣ ученици ви посрещнаха и вѣрвамъ сте се зачудили защо днесъ, въ най-голѣмия християнски праздникъ, тѣ сж въ училището. Да ви обясня. Тѣ не сж тукъ да посрѣщатъ васъ, като мои гости — тѣ току-що свършиха своята вечеря. Да не ви се вижда чудно, че се хранятъ тукъ. Въ всички голѣми училища въ Рупчосъ, а тѣ сж четири, всички по-бедни ученици се хранятъ тамъ. Бедни въ смисъль, че иматъ въ кжщи или много братя, или бащата е занятъ нѣкжде, или тѣ сж отъ по-далечни мѣста.

„Училището ги храни, облича, тукъ тѣ спятъ и се занимаватъ. Задължително посещаватъ черква, грижатъ се за тѣлото си, а въ свободното отъ уроци време и други занятия отиватъ по селата си, за да помогнатъ кой съ каквото може на своитѣ домашни. Това е нашата нова работа, която вие не знаете. После ще ви разведа изъ училището. Ще имате случай да видите много нововъведения, които сѫ били само мечта въ миналото. Тукъ се учатъ всички деца отъ нѣкогашното село Павелско и могатъ да добиятъ отъ основно до срѣдно образование. Тукъ има отдѣлъ домакинско-девически и майчински.

„Дъщеритѣ ни, утрешнитѣ майки, трѣбва да знаятъ какво значи да сѫ майки, да се подготвятъ въ тая насока, въоржжени и съ нуждното домакинско образование, та животътъ имъ да бжде по-лекъ и смисленъ.

„Имаме и отдѣлъ техническо-строителенъ — тамъ се учатъ всички, които следъ началното образование желаятъ да изучатъ нѣкой занаятъ. Отъ три години вече имаме отдѣлъ, нареченъ миненъ. Тамъ се подготвятъ работници за нашитѣ мини.

„При желание, даватъ се и практически познания по скотовъдство.

„Следъ свършването на общия курсъ, който е 7 годишенъ (а дотогава ученикътъ е далъ доказателства за една или друга наклонность), тѣзи, които искатъ да следватъ по-нагоре, прекарватъ една година като практиканти, било въ фабрика, било въ стопанство, и чакъ тогава продължаватъ образованието си.

„Ако ние, учителитѣ, забележимъ особени дарби у нѣкои деца, а това не е рѣдко, наблюдаваме ги, опжтваме ги и вършимь всичко онова, което ще ни убеди, че тукъ действително сѫ на лице голѣми наклонности. После училището из-

праща тѣзи деца на свои разноски въ съответнитѣ учебни заведения, за да развиятъ дарбитѣ си.

„По такъвъ начинъ, драги мои приятели, ние мислимъ, че най-добре ще изпълнимъ великата своя задача — да създадемъ новитѣ хора, които утре ще бждатъ и първитѣ наши наследници и водители на народа".

Съ голѣмо учудване и възхищение наблюдавахме всички пособия, салони, училищни стаи, помѣщения за живѣене въ това образцово и величествено училище.

Най-после ние решихме да се върнемъ въ Хвойна.

Когато излизахме отъ училището, слънцето бѣше се вече наклонило къмъ „Св. Никола", така че имаше още време. Селото е предъ насъ. Но, Боже мой, това не е Павелско! Мѣстото е сжщото, селото е друго! Едноетажни и тукъ-таме двуетажни кжщи, широки дворове, градини, при тѣхъ и свѣтлина, и просторъ. Изглежда, че рупцитѣ сж се оставили отъ нѣкогашното си желание да строятъ триетажни кжщи, като втория и третия етажи оставатъ недовършени. Въ „Бяртина" нѣма кжщи. Тамъ, освенъ една голѣма за онова време сграда, която помня, че бѣ ново училище, нищо не сжществува. Та „Бяртина" е плъзнала надъ Баня и слѣзла по „Кутланица".

Следъ като изминахме половинъ километъръ предъ насъ се изпрѣчи хубава двуетажна сграда —това било общинскиятъ домъ, но отъ всичко личи, че и тукъ е имало грамадна работа и непосиленъ трудъ. Надъ него, на двесте метра, като че ли на старото си мѣсто стои черквата — сжщата оная сграда, въ която не веднажъ съмъ влизалъ. Тя бѣше опасана съ широкъ дворъ и градини. Гдето и да обърнешъ очи—все сжщата гледка: малки кжщи, голѣми дворове, зеленина и цвѣтове на цъвнали дървета. Пролѣть!

А на северъ отъ „Кьошка“ селото се е разтлало и нѣкжде далечъ въ подножието на „пещуритѣ“ стърчи куминъ. Това било мината, открита още въ наше време.

Въ черквата ни посрещна младъ свещеникъ, съ интелигентно лице и рѣдка черна брада; следъ малко се представи и кметътъ — сжщо младъ човѣкъ — въ очитѣ на когото се четѣше доволство и човѣщина.

Директорътъ на училището съ особено внимание следѣше всѣка наша дума, всѣки погледъ. Защо е правилъ това, научихме по-късно.

Поседнахме на високата тераса предъ черквата. Бѣхме заобиколени отъ доста народъ, и то все хора съ старинно рупско облѣкло.

— Утре, господа, ще идемъ на „Зареница“, кждето е живата история на Рупчосъ, пъкъ ако щете и на Срѣднитѣ Родопи, — започна директорътъ. —Тя ще ви даде представа за ония времена, презъ които се е ковало щастието и нещастието на българското племе. Тя представлява единъ музей, украсенъ съ много кръвь и злато. Тамъ е положенъ много трудъ, но успѣхме да покажемъ, че рупецътъ е творецъ и знае да цени своето минало, което го е създало съ вѣра за по-свѣтли бжднини. Тамъ ще видите сжщо и манастиръ, който е пазитель на вѣрата ни и убѣжище за нашитѣ сърдца.

„А отъ върха на „Зареница“ за 10 минути ще слѣзете въ Мергелъ-баня — най-голѣмото богатство за сега на България.

„Сетне ще ви запознаемъ и съ „Пашалийца“, която сжщо представлява интересъ. Отъ нея ние създадохме историята си и за благодарность, тамъ по стария римски пжть, сж накацали китни гнѣзда — вили, гдето чужденци и нашенци отиватъ за отдихъ. А малко пò на югъ ще видите и онова богатство, което толкова хиляди години е лежало подъ земята и толкова хиляди родопски синове

сж ходили надъ него, тъпчили сж го и сж били все гладни, боси и голи."

Слънцето се бѣше вече скрило задъ „Персенкъ". Трѣбваше да си тръгваме.

Трамваятъ бѣше предъ насъ. Качихме се. Въ този моментъ нѣщо блѣсна въ очитѣ ни и то така силно, сѣкашъ мълния продра погледа ни. Въ мигъ цѣлата картина се промѣни — мощна електрическа свѣтлина — плодъ на рупски трудъ освѣти Ропката. И, потегляйки съ трамвая за Хвойна, ние благославяхме ония безименни герои — творци, които само съ трудъ и желание да осмислятъ своя животъ и да го направятъ възможно по-лекъ, сж градили день следъ день, часъ следъ часъ благополучието на този дивенъ родопски кжтъ.

Мълчаливо слушахме тракането на трамвайнитѣ колелета. Всичко това, което видѣхме, сънь ли бѣше или действителность?

Цѣлата Ропка свѣтѣше. Тази изобилна електрическа свѣтлина, която нѣкога грѣеше въ душитѣ на малцина манияци-идеалисти, сега бѣше надхвърлила всички очаквания, и въ хиляди, милиони свѣщи се пръскаше нощемъ надъ Божия свѣтъ, а денемъ движеше хилядитѣ колела на напредъка и благоденствието.

Трамваятъ спрѣ. Слѣзохме предъ общинския домъ въ Хвойна, гдето ни чакаха нашитѣ познати.

— Ами какъ се издържатъ тѣзи трамваи когато никой нищо не плаща?—поиска да узнае дѣдо Диню.

— Че защо ще се плаща? Трамваитѣ сж обществени и сж за обществото. Ето вижте, само двама обслужватъ трамвая, а иначе ще трѣбва и продавачи на билети, контроли и контрола на контролитѣ, и всичко това ще е така обвързано, че да не може човѣкъ да разбере колко души сж необходими за да обслужатъ единъ човѣкъ.

— Ами ако нѣкой нѣма работа и седне цѣлъ день да се разкарва насамъ-нататъкъ? — попитахъ азъ.

— Нека се разкарва! Ще губи само той, пъкъ ще се и позасрами отъ себе си, че е сталъ толкова смѣшенъ.

Вечеряхме въ общинския домъ. Чувствуваше се, че всички бързатъ повече отъ другъ пжть. Музика нѣмаше. Нашиятъ водачъ, седналъ до насъ, ни подсѣти, че тази вечеръ щѣло да има театъръ, който щѣлъ да ни даде картини отъ далечното минало.

Ние не можехме да откажемъ на поканата да отидемъ на театъръ, защото се надѣвахме да получимъ истинско удоволствие и отъ играта, и отъ техническитѣ усъвършенствувания на това дивно ново време.

Цѣлото село е свѣтнало. Игла да си изгубилъ, ще я намѣришъ. Улицитѣ и тукъ сж чисти. Сжщитѣ кжщи, сжщитѣ дворове, както въ Павелско. Само гледката тукъ е по-бледа, поради свѣтлината. Въ замѣна на това, въздухътъ е наситенъ съ ароматъ, който прониква въ душата и човѣкъ се чувствува щастливъ като дете, което е получило хубава играчка.

Улицата ни е непозната. Не можемъ да се оправимъ къмъ театъра — тукъ годинитѣ бѣха преобразили всѣко кжтче, а заедно съ това бѣха облагородили тая мжчна за облагородяване фиданка — човѣшката душа.

Въ театъра

Хвойна, хубавото на гледъ село нѣкога, е преобразено и, вмѣсто изъ кални криви и тѣсни улички, сега крачимъ по широки такива — чисти и заляни съ свѣтлина. Излѣзохме на площадъ, срѣдъ който се издигаше величествена статуя. Тя била паметникъ на всички родолюбци отъ Хвойна и околностьта, които сж дали своята дань за напредъка и благосъстоянието на Ропката.

Театърътъ бѣше голѣма постройка, блѣ-

стяща отъ свѣтлина, съ широки прозорци. Две голѣми колони предъ входа, надъ които се издигаха: на едната горящъ свѣтилникъ, на другата — жертвеникъ съ червена свѣтлина, даваща изгледъ на червена жарь.

Колко приятно изненадани останахме, когато на входнитѣ врата се показа лѣкарьтъ отъ Баня и, съ своята благородна усмивка, ни посрещна съ сърдечно стискане на ржцетѣ.

Въ предверието на театра ние бѣхме посрещнати официално отъ десетина рупци, облѣчени, кой съ старовремска, кой съ модерна носия. Изглеждаше, че тѣ бѣха най-виднитѣ представители на днешния Рупчосъ, който бѣ часть отъ земенъ рай, за какъвто въ наше време не можеше дори и да се мечтае.

— Добре дошли, господа,—провикна се съ топълъ гласъ директорътъ на голѣмото училище отъ Павелско.—Въ ваша честь е тазвечерната програма. Заповѣдайте.

Всички вкупомъ тръгнахме и презъ хубавата двойна врата влѣзохме въ салона.

Малко замаяни, следъ нѣколкократни молби седнахме на опредѣленитѣ за насъ мѣста. Заобиколени бѣхме отъ купчини просвѣтени и любвеобилни рупци, които ни се радваха като невинни деца, безъ да можемъ да си обяснимъ причината за това особено разположение и внимание.

Салонътъ още бѣ празенъ. Освенъ нашата купчина, никой не влизаше още, въпрѣки че вънъ чакаха и се суетѣха доста хора.

— Това е, господа, нашиятъ салонъ, който е и наше училище. Тукъ ние се чувствуваме най-добре. Презъ тази люлка на просвѣта съ обичь сме минали всички, тя ни закърми въ любовь къмъ ближния, тя ни научи да градимъ собственото си благополучие въ миръ и свѣтлина.

„Построихме го презъ 1950 година. А такива театри, съ сжщитѣ размѣри и приспособления,

има вече въ всичкитѣ рупски села. Тукъ се даватъ съвсемъ безплатни представления за всички които желаятъ. Тукъ е сжщевременно и училище, което, може би, ще ви се види и чудно. Тукъ си имаме и кинотеатъръ, говорящъ, разбира се, отъ който узнаваме всичко онова, което става въ свѣта. Тукъ ние виждаме какъ се сѣятъ, обработватъ, прибиратъ и използуватъ всички култури. Тукъ, напримѣръ, човѣкъ може да види какъ се сѣятъ дръвчета, какъ се отгледватъ тѣ, какъ се beратъ плодоветѣ и какъ се приготвляватъ отъ тѣхъ мармалади, сладка, вино и пр. Тукъ се учимъ и по скотовъдни въпроси и въобще посрѣдствомъ говорящия кинематографъ, който пожелае, може да научи всичко, отъ което има нужда въ живота и което е необходимо да знае — както възрастниятъ, така и детето, както мжжътъ, така и жената. И всичко това е безплатно. Салонътъ, както го виждате, побира свободно петстотинъ души, така че въ четири-петь вечери всички жители тукъ отъ селото могатъ да видятъ всичко".

— Брей, че училище! — се екзалтира дѣдо Диню.—Въ наше време половината отъ селянитѣ не знаеха дори какво е кино!

Салонътъ имаше елипсовидна форма, пресѣчена въ единия си фокусъ така, че малката пресѣчка бѣ началото на сцената. Въ това време завесата се дигна и то само за да видимъ нейната дълбочина, а тя не бѣ по-малка отъ самия салонъ. По даденъ сигналъ съ звънецъ, вратитѣ за салона се отвориха и театърътъ се напълни безшумно. Лампитѣ изгаснаха. Отначало тиха, после силна музика проехтѣ. Всички станаха прави и стояха така, докато заглъхна невидимиятъ музикаленъ източникъ. Това бѣше химнътъ на Рупчосъ. Съ този маршъ трѣбваше да започне историческата пиеса изъ живота на Родопитѣ.

— Сега ще се даде „Сватбата въ Добростанъ“, — прошепна директорътъ на Павелското училище.

Седналъ между менъ и дѣда Диня, той обеща да ни пояснява всичко, отъ което бихме почувствували нужда презъ време на действията.

Завесата се дигна бавно. Сцената представяваше познатата намъ мѣстность „Добристе“. Задъ нея високъ ридъ, покритъ съ борове; тукъ-таме полянки, по които пасатъ стада. Мелодия отъ звънци оглася мѣстностьта. Кавалъ припѣва жална старовремска пѣсень, която се нарушава отъ лай на кучета. Въ далечината се задаватъ кервани съ наяхали на мулета сватбари, около които се виждатъ въоръжени съ дълги и късu пушки пешаци. А въ това време на преденъ планъ се явяватъ нѣколко души потурлии рупци, пакъ въоръжени съ старовремски кремъклии пищови. Единиятъ се провиква:

— Взели сватба да вдигатъ въ тѣзи бунтовни времена! Но сватба ли е като сватба? Добрístански чорбаджия синъ жени и снаха отъ Бурцево довежда, а сватове—отъ Лалкова и Добролонгъ. Дано османлиитѣ не ни надушатъ, че тѣ, кучетата, такива времена и веселби търсятъ.

— А бе,—подхваща другъ,—тѣ толкова години се мъчатъ да ни разбиятъ! Нали сѫ ни яли попарата поне сто пѫти. Гледайте си работата,—Добростанъ не лесно ще падне!

Керванътъ приближава. Чуватъ се гърмежи, а между това нѣколко гайди свирятъ стари сватбарски пѣсни.

Дружината въоръжена сѣда и продължава да си приказва на старъ рупски говоръ:

— Дано Янъ кехая е преводилъ стрелци по кръстопѫтищата, дано! Вълчанъ войвода разправяше завчерашникъ, че по Пловдивско турцитѣ се стѣгатъ да ни нападнатъ. Ала страхъ ги е

отъ свещения Бачковски манастиръ и „Зареница“. Отъ друго мѣсто тѣ сега не могатъ да дойдатъ. На Бѣла-черква има два аршина снѣгъ, а турчинъ отъ снѣгъ се плаши.

— Дано нищо не стане!

Сватбаритѣ пристигатъ. Невѣстата е възседнала на конь. Всички сж окичени съ вѣнци отъ пуканици, шушулки, ядки и др. Съ бъклица въ ржце, провождани отъ гайдара и проварници, тѣ навлизатъ въ двора на Янъ — бащата на младоженеца. Тамъ момитѣ пѣятъ, булката съ медници въ ржце се покланя предъ свекъра и свекървата, деверитѣ и зълвитѣ, и ги дарява. Въ това време далеченъ звукъ отъ войнишка тржба долита до ухото. Всички се сепватъ. Седналитѣ на преденъ планъ въоржжени планинци наскачватъ. Тѣ се вслушватъ въ тржбното ехо, което се носи отъ горитѣ и доловетѣ; и, като попарени отъ нѣщо зловещо, тѣ се втурватъ презъ сватбаритѣ и викатъ: „Турцитѣ идатъ, взимайте пушкитѣ и се спасявайте!

Наблизо се чуватъ чести пушечни гърмежи На сцената прииждатъ ранени и плачещи жени, деца и старци. Всички бѣгатъ, нарамили кой каквото може.

Татъкъ далечъ балканътъ се е запалилъ и черенъ димъ на грамадни стълбове, пронизвани отъ огнени пламъци, се дигатъ въ небесата. Селото гори. Пристига Янъ, забравилъ сватба и вика:

— Запалете всичко, бѣгайте въ гората!

Всичко пламва. Чуватъ се само писъци на жени и деца, които все се отдалечаватъ.

*
* *

Друга картина. Кръвожадни турци водятъ Янъ Кехая съ една ржка и Вълчанъ войвода съ разкървавена глава.

Двамата българи и най-видни добростанци падатъ отъ ранитѣ си и отказватъ да вървятъ.

Тѣхъ не стрѣска ни боятъ, ни ругатнитѣ, ни заканитѣ.

— Всичко ни предайте, вие необрѣзани кучета, иначе мира по мира ще ви рѣжемъ. Кажете де сж вашитѣ жени, деца и страхливитѣ ви стрелци, де сж стадата ви, конетѣ, добитъка.

Янъ пастирътъ гледа вторачено. Очитѣ му сж страшни. Но той мълчи. После изведнажъ проговорва и гласътъ му гърми като люта закана:

— Защо питате, убийци, нима не знаете, кой е Янъ и Вълчанъ войвода? Не разбрахте ли, че ние, родопцитѣ, не се предаваме мърцина? Нима не чувствувате, че ние винаги сме били готови да се жертвуваме, за да бранимъ нашия славенъ Добростанъ. Никога вие не щѣхте да видите Добростанъ, но какво да се прави, стана и най-срамното. . .

Тукъ Янъ се изправи, прекръсти се, заплю обикалящитѣ го турци и се заклѣ:

— Бждете проклети, кръвожадни поганци. Свещениятъ крепитель на Родопитѣ—Добростанъ падна, но съ това и вие ще паднете, защото сте безбожни убийци. Вие мжчно ще излѣзете отъ тукъ — нашитѣ деца съ тояги ще ви избиятъ и кучетата ни ще ви разкжсатъ.

Янъ падна, а яростниятъ Вълчанъ войвода ритна тъй силно държащия го турски войникъ, че последниятъ съ падането си събори и своя началникъ, който изрева:

— Отрѣжете имъ свинскитѣ езици!

* * *

Даде се отдихъ. Излѣзохме навънъ. Всички ни заобиколиха и чакаха да видятъ и чуятъ какво ще кажемъ. Дѣдо Диню виждаше това и едва чуто промълви:

— Много сте направили, истина. Постигнали сте онова, за което ние едва можехме да съну-

ваме. Азъ се чудя какво още може да се желае за Рупчосъ следъ всичко това.

— Животътъ е промѣнливъ, господа,—подзе познатиятъ ни вече лѣкарь. — Животътъ върви и ние ще го следваме, за да не ни изпревари и изостави, за да не се чувствуваме гости и чужди на тази земя.

Представлението продължи. Завесата бавно се дигна.

Предъ насъ се разстилаше пакъ сѫщата картина, само че вмѣсто Добростанъ, сега се виждаха само разрушени стени и обрасли съ трева дворища. Всичко на сцената бѣ пусто. Личеше, че това мѣсто е свърталище повече на животни, отколкото на хора. Изведнажъ, като по даденъ знакъ, отъ всички страни на сцената приииждаха, изкочили като изъ подземята, мѫже, жени и деца и колѣничеха. Очитѣ на всички бѣха впити въ земята и никой не продумваше. Между колѣничилитѣ бавно, съ прегърбена снага се промъкна бѣловласъ свещеникъ, последванъ отъ други двама по-млади свещеници. Тѣ излѣзоха напредъ и съ тихъ едва уловимъ гласъ започнаха да пѣятъ. Това продължи не много, докато бѣловласиятъ свещеникъ, издигайки рѫце къмъ небето, прошепна:

— Прости имъ, Господи, тѣ загинаха въ защита на твоята вѣра.

Всички станаха на крака и повтаряха: Богъ да ги прости. Свещеникътъ съ благъ гласъ подзе:

— Братя християни! Днесъ е година отъ деня, когато нашитѣ братя паднаха тукъ подъ ножа на завоевателя. Година откакто много наши братя отидоха тамъ, гдето всички ще отидемъ, но съ радость и вѣра въ Бога ни оставиха, безъ да милѣятъ за своя животъ. Да последваме, братя, примѣра имъ, да бѫдемъ готови всички да

умремъ въ защита на името, честьта и вѣрата, защото само така ще можемъ да очакваме помощь отъ Нашия небесенъ баща и само така можемъ да се надѣваме на по-добри дни, на по-добри времена. Бѫдете благословени, деца мои!

Нѣкои отъ присѫтствуващитѣ хлипатъ, цѣлуватъ земята и тихомъ си разотиватъ, безъ да проговорятъ нито дума.

Сцената опустѣ. Далечъ проехтява отзвукъ отъ грѫмъ. Небето е мрачно. Далечнитѣ гори потъмняватъ. Грѫмотевицата приближава. Каква картина,—шепна си самъ,—каква поетична картина!

Като фурия на сцената излизатъ двама мѫже. Съ странно, окѫсано облѣкло, завити съ кепета и съ пушки кремъклии въ рѫце.

— Елате, елате, сега е най-безопасно, — вика единиятъ съ рѫка на устата къмъ невиждащи се хора. — Елате: хайдутинътъ е най-спокоенъ, когато другаритѣ му — бурята, гърмътъ, виелицата и дъждътъ — споходятъ земята. Кой рискува сега да дойде да ни преследва?

На сцената дохождатъ 6 — 7 души и се прилепятъ къмъ една стена. Завивайки се съ кепитѣ, тѣ се разговарятъ тихо отначало, после високо. Въ това време гърмотевицата раздира небесата и ги огрѣва: тѣзи хора плачатъ за падналитѣ преди година тукъ и около Добростанъ жертви подъ удара на завоевателя.

— И тъй, другари, ние само въ буритѣ можемъ да си помогнемъ, само тогава нѣма кой да ни преследва, кой да мисли за насъ.

— Така е, турчинътъ се страхува отъ бурята, а това е по-опасно — страхливитѣ люде сѫ и по-жестоки.

— Преди малко тукъ сѫ били и нашитѣ жени и деца — женитѣ и децата на падналитѣ българи за честьта на Добростанъ. Вѣрвамъ, че и молитва е четена за покой на падналитѣ, и

сълзи сж оросили тази земя свещена. А понеже е грѣшно сълзи да се тъпчатъ, Богъ праща дъждъ да ги измие, да ги изчисти.

— Така е, другари. Но молитвитѣ сж за женитѣ и тѣмъ сж тѣ потрѣбни — турцитѣ не ще ни дадатъ свобода за молитви. Тѣхъ ще трогнемъ само съ пушки — нашитѣ другарки, съ които отъ година насамъ бродимъ немили-недраги по колибацитѣ изъ Рахово, Коилово, Селце, Борово. Искаме ли да сме свободни, трѣбва да докажемъ на завоевателя, че има добростанци, които съ усмивка на уста мратъ за родъ и вѣра.

— Да, другари, тежко е нашето, не се понася, но какво да правимъ. Това е нашата сждба, която сами си опредѣлихме — да бждемъ стражъ, вѣренъ стражъ на останалитѣ живи наши жени и деца!

— Но вижте, какво е тукъ? Видите ли какъ всичко е опустѣло? Нѣма стада отъ овци, камо ли кавалъ да пѣе и гайда да засвири.

— Стига сме говорили! Ето притихна, облацитѣ се гонятъ и дъждътъ спрѣ. Да ставаме, другари, да вървимъ, време е вече — нашиятъ день се свърши.

Всички ставатъ. Съ мжка става и брадатиятъ тѣхенъ другарь. Единъ му говори:

— Е, учителю, ставай! Не се сърди, че съ пушки, а не съ молитви ще изгонимъ османлията.

Всички ставатъ. Завесата пада.

Завесата е отново вдигната. Мѣстность на „Св. Арахангелъ“ между Хвойна и Павелско. Вижда се съборена черква и хиляденъ народъ, нареденъ откъмъ „Таушана“ и заграденъ съ редица турска войска — все башибозукъ.

— Гяурларъ,—обръща се едъръ, снаженъ и съ приятна външность турчинъ, съ силенъ като ерихонска тржба гласъ, къмъ заобиколилитѣ го българи, — ето и последната ви надежда и по-

следната ви залъгалка е разрушена. Вие нѣмате вече черква, а нѣма черква никжде въ България, защото тѣ, вашитѣ черкви, ви пакостятъ и ви правятъ непокорна рая, непокорна на великия и благороденъ нашъ баща султана — единствениятъ владетель на земята. Нѣма вече нито едно свине — попъ, който да ви лъже въ кривата ви вѣра. Защо не преклоните глава? Нали знаете каква е нашата сила. Та не видите ли, че всичко е разрушено, което се противопоставяше на Исляма? Азъ ви питимъ: искате ли да живѣете? Искате ли да сж живи вашитѣ деца и да сж ваши тѣзи ниви, тѣзи гори? Искате ли да сте свободни, да сте равни съ насъ, да не плащате данъци? — Кажете!

Чуватъ се сподавени гласове: „Искаме, искаме".

— Елате, тогава, елате, хвърлете само вашата гугла, турнете победоносния фесъ, станете мюсюлмани и вие, храбри добростанци, ще сте пакъ свободни, горделиви и непобедими — такива, каквито сте били въ миналото, когато съ честь се борихте, като мислѣхте, че ще ни сразите.

Въ този мигъ се разнесоха до небесата нечувани викове, и цѣлото това море отъ люде се разшава, залюлѣ се и на вълни на вълни се втурна, разкжса веригитѣ отъ башибозукъ и хукна на вси страни. Загърмѣха пушки, заблѣстѣха сабли, завайкаха се майки и деца и олелия до Бога прокънтѣ по цѣлата сцена. Завесата пада, но продължаватъ стоноветѣ, изстрелитѣ и отчаянитѣ викове. И до сега въ душата ми е живъ споменътъ отъ тая сцена — писъкъ, кръвь и гръмъ. Мисля си, че онова море отъ хора, вълна следъ вълна, се разбива въ брѣга отъ щикове, който все се рони и пропада въ вълнитѣ, докато последнитѣ не го разрушатъ.

Последва пакъ познатата сцена отъ Добростанъ. Сжщитѣ въоржжени добростанци сж тамъ,

само че сега не вали дъждъ, а е китна пролѣть. Лицата на всички сж промѣнени — застарѣли сж много.

— Е, учителю, нищо не помогна, нито молитва, нито куршуми, какво да правимъ сега, когато и Селца, Коилово, Рахово, Борово, Селища и всички колибаци сж напълно разрушени, половината отъ жителитѣ имъ избити, а отъ останалитѣ живи — едни сж по горитѣ, скитници като насъ, а другитѣ съ фесове — тѣхъ направиха турци, та образуваха новитѣ села Хвойна, Павелско, Рахово, и...

— Добре, добре, азъ бихъ простилъ на всички, ако измрѣха, но да не даватъ своята вѣра! Какво отъ това, че тѣ сж живи сега, движатъ се? Нали главитѣ имъ сж наведени, защото ги смущаватъ духоветѣ на убититѣ тѣхни братя, жени и деца? Такъвъ животъ е тежъкъ. По-хубаво е човѣкъ да умре, отколкото мърцина да живѣе на тоя свѣтъ, безъ да знае що прави. Но... Сждба! Това е промишлението на Оногова, отъ когото зависи нашия животъ. Може би, това така трѣбваше да стане! Но, Господи, не стига ли вече? Ела, ела между насъ. Осени насъ, грѣшнитѣ, съ своята света свѣтлина, успокой немирния ни духъ и ни подкрепи, да следваме твоя пжть, пжтя на истината и вѣрата".

Сцената пакъ се промѣня.

Весели дружини пѣятъ и минаватъ на групи.

— Свободни сме вече, свободни! Братушкитѣ дойдоха, ето ги — тѣ ни носятъ свобода, свещена желана отъ петь вѣка свобода.

Задаватъ се наистина войници. Предъ тѣхъ на конь язди офицеръ. Изглежда голѣмъ пълководецъ. Посрѣщатъ го селяни съ фесове и гологлави отъ Павелско, Хвойна, Малево, Орѣхово, Шейтаново, Ситово. Посрѣщането е старобългарски обичай.

— Добре дошли, освободители, Богъ ви прати да ни дарите отново животъ, отново радость каквато не сме виждали отъ вѣкове.

Военоначалникътъ отсѣда, взима хлѣба и сольта, хапва. Всички го наобикалятъ, цѣлуватъ му ржце и, преизпълнени отъ радость, плачатъ истински отъ сърдце. Донасятъ знамето. Цѣлуватъ го всички — знамето на Велика Русия, съ която е Богъ Исусъ Христосъ.

Нѣкой говори: „Честита ви свобода, живѣйте братски, обичайте се, работете и не забравяйте, че докогато вие ще се чувствувате братя, ще бждете като единъ човѣкъ, а докато вие вѣрвате въ Бога, въ неговитѣ повеления и следвате пжтя на човѣщината, Богъ ще е съ васъ! Запомнете добре: свободата е скжпа, но за нея трѣбватъ голѣми жертви. Радвайте се, когато потрѣбва да дадете жертви—тѣ ще сж за самитѣ васъ, за вашето добро, въ името на което Богъ ни изпрати да гинемъ за васъ, но да ви освободимъ“.

Всрѣдъ викове „ура“ стройната редица отъ руснаци заминаватъ подъ звуцитѣ на бойни тржби.

Завесата бавно се спуща, а тржбитѣ все повече и повече заглъхваха. Представлението свърши. Излизайки, въ ушитѣ ми още звучаха думитѣ:

„Пазете свободата! Жертвувайте се за нея, вървете ржка съ ржка като братя по повелята на Бога“.

Бѣше срѣднощь. Любезнитѣ наши домакини ни изпратиха до общинския домъ, гдето щѣхме да нощуваме.

Чувствувахме се и щастливи, и нещастни, не знаехме какво бѣ това—сънь или измама. Но какъвъ сънь, когато вече цѣлъ день ходихме и гледахме. Дѣдо Диню нищо не говорѣше тази вечерь, охкаше често, обръщаше се въ леглото, но и той, като мене, не мигна презъ тая нощь на възходъ и тъмнина, нощь, въ която бѣхме

осѫдени да се мѫчимъ заради онова непростимо обществено нехайство, което царѣше въ душитѣ ни въ наше време.

Заслужено мѫчение! Ние проспахме цѣлия свой животъ! Ние почернихме дарената ни свобода. Ние, най-после, отвърнахме погледитѣ си и отъ Бога и тръгнахме по стѫпкитѣ на дявола!

Събуди ме необикновено тихо говорене въ стаята, дето спѣхме съ дѣдо Диню. Отварямъ очи — лѣкарьтъ се бѣше навелъ надъ дѣдо Диню и му говорѣше съвсемъ тихо. Това ме ужаси! И първата мисъль, която мина презъ главата ми, бѣ, че отъ вълнение моятъ другарь по сѫдба е зле и, кой знае, да не се повтори вчерашната работа горе на „Балюву—бърце".

Тази си мисъль изказахъ гласно на седналия вече лѣкарь.

— Нищо,—каза лѣкарьтъ.—Твоятъ другарь е уморенъ, че и простиналъ е малко. Ще полежи и ще му мине.

Донесоха ни закуска. Азъ решихъ сѫщо да не ставамъ отъ леглото си, макаръ че бѣхъ здравъ. Щѣше ми се да се потъркалямъ за почивка.

Лѣкарьтъ пакъ дойде. Той седна на люлѣещия се столъ между леглата ни и заговори:

— Видѣхте, господа, че нашиятъ градъ Добростанъ е съставенъ отъ селата, които още се наричатъ съ кварталнитѣ си имена — Павелско, Хвойна, Малево, Орѣхово, Шейтаново, Мергелъ, и Чукуркьой. Повечето села въ България станаха голѣми общини, дето се провежда строго обмислена стопанска и културна политика, съгласно условията и нуждитѣ на населението.

„Цѣлиятъ стопански животъ е подчиненъ на една обща кооперация, която въ всѣко село има своя съответенъ отдѣлъ. Тази кооперация е всичко сега. Тя поддържа училища, занаяти, театри. Управлява се отъ по единъ представитель на

всички по-раншни села, въ помощь на които идватъ и специалисти, чиято специалность въ конкретния случай застжпватъ. Ние имаме кооперативна копринена фабрика, кооперативни: гюловарна, маслодайна, памучна предачница, отдѣлъ за свиневъдство и въобще скотовъдство, имаме специаленъ рупски медъ, а то е клонъ отъ овощарската фабрика, за която ви говорихъ. Имаме и наша порода хубави кокошки, вадимъ шарланъ и др. масла и имаме задължителенъ отдѣлъ по изкуствено напояване на много общи и частни градини и ниви, за да засилимъ, заедно съ изкуственото наторяване, доходностьта на земята.

„Всички села, махали, бани и др. мѣста сж свързани съ шосета, а отъ Павелско до Малево — Орѣхово и отъ Хвойна до Шейтаново и Мергелъ имаме нашия специаленъ трамвай — тѣснолинейка, която ни служи било за превозване люде, било за превозване на материали.

„Ж. п. линия вози отъ Станимака и клонъ отъ нея се отдѣля отъ деветѣ рѣки до Лжкавица — Монастиръ. Имаме гари въ Бачково, Юговски ханове, Дълбина, Мергелъ, Хвойна, Букова-лжка, Чепеларе, Широка-лжка, а отъ тамъ, съединена съ линията Кричимъ — Дьовленъ, продължава за Пашмакли—Бѣло-море. А знаете ли, че отъ мина „Царь Асенъ“ до Лжкавица ще имаме вече и подземна тѣснолинейка? Защото тамъ, господа, се откри такова богатство, което само по себе си ще храни не Рупчосъ, а нѣколко Рупчоса.

„Както видѣхте и както ще видите — у насъ всичко е залесено — това облагороди климата и увеличи плодородието.

„Въ благоустройствено отношение ние не сме назадъ. Нашата кооперативна централа е построила за нуждитѣ на селянитѣ, кооператори или не, всичко: и общини, и училища, и черкви, болници, читалища и др. Право да си кажа, ние ве-

че се чудимъ кѫде да пласираме свободнитѣ си капитали. Забравихъ вчера да ви кажа, че въ Баня, Павелско землище, имаме построени стаи съ всички удобства за около 50 семейства, които, освенъ храна, получаватъ всичко безплатно. А въ Мергелъ (вие го наричахте Нарѣченъ) имаме наши сгради съ всички модерни приспособления за около 100 семейства. Вѣрвате ли, че и здрави и болни да ходятъ тамъ пакъ ще има свободни легла и помѣщения?

„А Мергелъ за здравето на дѣда Диня, нейния откриватель, ще бѫде особено полезенъ сега.

„Но за това другъ пѫть.

„Въведохме и здравословното водоснабдяване — не можеше иначе при това изобилие на незамѣнима и обилна вода, която природата ни е дала. Вие знаете вече, че въ всѣка кѫща, въ всѣко заведение, даже въ всѣка стая имаме вода. Тукъ плодородностьта е увеличена до краенъ размѣръ, и то благодарение на обстоятелството, че всичко е използувано. Имаме и паша за добитъка и изкуствени ливади за сѣно, съ което приготвяме зимнина. Но всичко това иска гледане, всичко иска подрържка. Така, „Господъ дава, но въ кошара не вкарва“.

— Ами ако ви кажа, че дрехитѣ ми и всичко това, съ което сѫ покрити вашитѣ легла, е тукашно производство, какво ще кажете?

— Свикнахме вече на всичко да вѣрваме, — промълви дѣдо Диню.

— Най-после да кажа и за часть отъ моята специалность. Централна болница вече имаме, но ние се погрижихме и за онѣзи нещастни чада, които, въпрѣки напредъка, пакъ страдатъ отъ болести, да имъ създадемъ удобства, и то далечъ отъ шумъ, работа и грижи.

„Вие знаете ли, че на „Еръ-Кюприя“ и на „Кѫбата“ и въ „Пашалийца“ имаме, макаръ и

по-малки, но жилища — малки санаториуми за болни?

„Вие знаете ли, че тамъ винаги е препълнено, и, благодарение на отличнитѣ пжтни съобщения, не знаемъ какво да правимъ съ болни, изпращани ни отъ полето. Ние мислимъ това лѣто да направимъ и най-голѣмия санаториумъ въ Родопитѣ на „Кжбата" надъ Орѣхово.

„Както виждате, погрижили сме се за всичко, а и да не се грижимъ, самата ни работа заставя и показва кжде да насочимъ нашитѣ усилия.

„Забравихъ да ви кажа, че тукъ ние нѣмаме некнижовни люде! Въ всички села—махали имаме по една образцова библиотека, гдето може всѣки човѣкъ да задоволява своята любознателность, да придобие нови знания и да научи нѣщо отъ миналото.

„Трѣбва едно да ви подчертая и — запомнете го добре — въ Рупчосъ нѣма вече нито една кръчма! Вино и въобще спиртни пития има само по аптекитѣ, каквито има по една въ всѣко село.

— Вижъ, това не е за насъ, — подзе дѣдо Диню.

— Защо? — пита лѣкарьтъ. — Виното като храна и цѣръ ще го намѣрите въ всѣка кжща, но пиянство, за голѣмо щастие — никжде. Додокато има хубави плодове, лѣковити извори и чисто рупско млѣко, виното го забравихме вече. Утре дано времето само е добро, ще ми позволите да ви заведа, господа, на рибарницитѣ въ „Крива-рѣка".

— Крива-рѣка ли? — изплашено извика дѣдо Диню и скочи отъ кревата си. — Та и въ „Крива рѣка" ли имате рибарникъ?

— Какво чудно и страшно има въ това, че даже скочихте отъ леглото си?

— Та това бѣ най-голѣма ми мечта въ мое

време, нали Кольо, — извика дѣдо Диню въ избликъ на неудържима радость.

— Това може само да ме радва, спокойно вече отвърна лѣкарьтъ. — Ние сме като че ли колеги по наклонности. Това говори много добре за васъ, дѣдо Диню. То показва, че преди толкова десетки години вие сте набелязали въ ума си нѣща, които сега сѫ действителность.

„Въ „Крива-рѣка“ е първото рибно опитно поле. Тамъ имаме около 30 декара образцово пъстървено рибовъдство. Тамъ ще видите пъстърва 4—5 килограма на всѣка крачка. Доходитѣ отначало бѣха малки, но сега сѫ значителни, а това ни накара да откриемъ и другаде рибарници —„Еръ Кюприя“, „Варовитото дере“, „Люти долъ“, та даже и тукъ на триста метра подъ селото. А колкото се отнася до друга риба, ние я имаме въ изобилие въ нашето езеро, гордость за Рупчосъ.

— Нима езеро, а где е то?! — недовѣрчиво попита дѣдо Диню.

— Не сте ли го видѣли вчера отъ „Св. Рангелъ“? Ето що стана. Преди двадесеть години между „Лжкитѣ“ и „Гърлото“ стана едно голѣмо свличане на почвата.

— А, да не е на „Павлина“?

— Да, тамъ. Но свличането се продължи чакъ до „Гърлото“, и сега отъ „Гърлото“ до „Св. Рангелъ“, близо два километра, имаме езеро съ дълбочина 30 — 40 метра, което щѣше да се продължи и по-насамъ, но ние го спрѣхме навреме.

— Чуешъ ли, Кольо? — проточи шия дѣдо Диню.—И моя рибарникъ взели, и твоето езеро направили...

Та ви казвамъ, господа, въ това езеро, което се изтича и се пои отъ тритѣ по-голѣми рѣки, има риба за цѣлъ Рупчосъ.

— Та отъ кжде сте взели три рѣки? — боязливо попита дѣдо Диню.

— Какъ отъ кѫде? — Голѣма рѣка, Орешица и Павелската рѣка.

— Павелска рѣка ли?

— Да. Вчера трѣбваше да ви обърна вниманието върху нея. То не е чудно, господа, като имате предвидъ, че рѣкитѣ се раждатъ въ горитѣ — има ли гори и залесяване, ще има и рѣки.

— Наистина, наистина, — продължи дѣдо Диню.

— Ами какво стана Бѣла-черква, — попитахъ и азъ.

— А, щѣхъ да забравя. Бѣла-черква, освенъ че е най-хубавото и посещавано лѣтовище въ България, но тамъ е построенъ и цѣлъ манастиръ, такъвъ, какъвто е билъ много отдавна, още преди ваше време. После отъ Бѣла-черква до Крива-рѣка има отлично шосе, а до Мергелъ-баня имаме и най-голѣмото чудо отъ три години насамъ — зѫбчата желѣзница. Защото Мергелъ-баня е най-ценната минерална вода за пиене въ България. Тамъ дохождатъ хора отъ цѣлъ свѣтъ и просто се чудимъ кѫде да ги подслонимъ. Той е станалъ вече модерно градче, което отговаря на изискванията, и на наука, и на хигиена, и на естетика. Ето за това прокарахме и доходната зѫбчата желѣзница.

„А Мергелъ? — Цѣло Ябланово е нацъвтѣло отъ вили, кѫщи, все като цвѣтчета, а отъ Нарѣченъ, село отъ ваше време, нѣма ни поменъ — тамъ е една градина, съ много вили, дето и зиме и лѣте е пълно съ хора, дошли за лѣкуване и за почивка“.

Още дълго време нашиятъ събеседникъ ни говори за благосъстоянието на Рупчосъ, но ние се изморихме. Той схвана това. Помоли ни да го извинимъ, даде на дѣдо Диню единъ прахъ и ни пожела добъръ обѣдъ.

Закуската — по-право обѣдътъ — бѣ донесенъ рано, може би само за насъ. Дѣдо Диню

закуси, каза ми, че му се спи и понеже не желаехъ да го оставямъ самъ, и самъ азъ сѫмъ заспалъ веднага следъ него.

Събуди ни хубава музика. Дѣдо Диню ми викна:

— Ставай, Кольо, че и тоя день си отиде, а днитѣ за насъ сѫ скѫпи. Азъ още допущамъ, че сънуваме, та ставай да продължимъ виденията си.

Бѣхме се вече облѣкли, когато на вратата се почука и влѣзоха весели директорътъ, основатель на училищата изъ Рупчосъ, и още единъ срѣдна пора човѣкъ. А когато следъ малко се качихме на трамвая, видѣхме се заобиколени отъ десетина души, все, вече, наши познайници, които искаха да бѫдемъ заедно този следобѣдъ.

Трамваятъ ни носи бавно къмъ Малево, и то по усойната страна презъ Мариново село, и чакъ при „Св. Власъ" се отдѣля клонъ за Орѣхово и клонъ за Малево. Минаваме презъ познати мѣстности, но всичко е премѣнено съ нова великденска, да речемъ, премѣна. Все пакъ мѣстноститѣ си личеха и изглеждаха една вълнообразна градина, разцъвнала, обагрена съ всички цвѣтове и напоена съ миризъ.

Въ „Луканецъ" се издигаше голѣма четириетажна постройка, като кула, до нея още нѣколко едноетажни, потънали въ зеленина кѫщички.

— Това е електрическата централа на Добростанъ,—изпревари да каже директорътъ.—Отъ тукъ се освѣтлява цѣлия Рупчосъ, а денемъ привежда въ движение фабрикитѣ и разнитѣ работилници. А горе, при „Студена вода", е аеродрумътъ.

— А защо ви е аеродрумъ? — питамъ азъ.

— Лично на насъ, — подзе директорътъ, — не ни е потрѣбенъ, но колко чужденци посещаватъ Родопитѣ, Мергелбадъ, „Еръ-Кюприя" и слизатъ тукъ!

Спирка „Св. Власъ". Запазена е старата, отъ наше време черквица, но тя е добила другъ изгледъ и е заобиколена отъ хубави подградени тераси, съ вити лози и плодни дървета. Тамъ и слѣзохме за малко.

— Защо пжтьтъ на трамвая е прокаранъ тукъ, а не по припека, гдето бѣ и гдето се вижда шосето?

— За да бжде линията по-близо до полскитѣ имоти.

Трамваятъ тръгна и ни понесе къмъ Малево.

Каква гледка! Предъ насъ се откри пакъ обширна градина, часть отъ общата такава — Ропката, всрѣдъ която и по която бѣха накацали все двуетажни кжщи, съ голѣми дворове—градини, осенени отъ лозови асми и изпъстрени съ хиляди цвѣтове.

— Та това ли е Малево?

— Не, господа, това е часть отъ рая.

Слизаме. Чакатъ ни голѣма група малевци. Много високъ старецъ ни приветствува. Кой ли му е съобщилъ да ни посрещне?

Тръгнахме. Чисти пжтища, още по-чисти и само бѣло варосани кжщи. Кжде изчезнаха едновремешнитѣ „малюски колове"!

Заведоха ни въ общинския домъ. И тамъ сжщата наредба, сжщата чистота, сжщитѣ удобства и сжщитѣ кротки и благородни лица, отъ които вѣеше духъ на спокойствие и доброта.

— Това е общинскиятъ ни домъ, господа, а тамъ по-горе сж училището и черквата. Читалището пъкъ е по-нагоре, а въ съседство съ общинския домъ е и кооперацията.

— А какви ще сж тѣзи жици насреща?

— Това е въздушна линия и по нея се свличатъ каменнитѣ вжглища отъ мината. Ние вадимъ хубави каменни вжглища, които даже

изнасяме извънъ Рупчосъ. Съ тѣхъ спасихме горитѣ, а тѣ увеличиха водата на рѣкитѣ, та напоихме градини, ниви и ливади. Всичко това промѣни и климата. Де по-рано толкова пълноводна рѣка, както сега? И не иде тя вече поройна. Сега всичко е канализирано въ Ропката и даже при стихийни дъждове и бури рѣкитѣ пакъ не излизатъ отъ коритата си; а често пѫти и самитѣ рѣки се използуватъ като товарни добичета, които ни вършатъ не малко работа.

Следъ малката закуска и почерпка отъ кафе и рупско сладко, ние излѣзохме. Отбихме се въ черквата. Тамъ, за голѣма наша радость, видѣхме игумена отъ манастира („Калугерица") „Св. Атанасъ", който бащински ни прие. Черквата бѣ останала отъ едно време, стара такава, съ запазени стари изографи и картини. Отъ лѣва страна на стената висѣха като окачени нѣколко ликове — нарисуванитѣ лица ми се видѣха познати, особено единиятъ портретъ на голѣмъ едъръ човѣкъ съ сиви очи и посребрена коса.

И тукъ, както въ манастира, имаше столове за сѣдане, което въ наше време нѣмаше. Бѣха ни показани запазени черковни вещи — одежди и книги, останали и намѣрени въ зидоветѣ на черквата при случайна поправка. Тѣ датуваха отъ много старо време — отъ времето на Добростанъ, което е било повечето въ Малевско землище.

— Въ Добростанъ се намѣриха, при внимателни разкопки, много ценни предмети, исторически пергаментни паметници, които ни помогнаха да напишемъ и нашата история. Да, историята ни, ето виждате ли тази книга — тукъ игуменътъ ни поведе по-напредъ — това е историята на Рупчосъ откакъ сѫществува той до преди 20 години, т. е. до следъ като Рупчосъ доби тоя си днешенъ видъ.

Дѣдо Диню се просълзи, грабна книгата, която държеше игуменътъ, и я цѣлуна.

Излѣзохме. Разгледахме и училището — голѣмо, двуетажно, съ всички приспособления: салони, спални, трапезария, баня и гардеробъ — това, което е въ всѣко училище.

Музеятъ, който видѣхме въ черквата на селото, надмина и най-голѣмитѣ ми очаквания. Той можеше да даде всичко за написване пълната история на Рупчосъ. Тукъ бѣ часть отъ намѣреното при планомѣрнитѣ разкопки въ Добростанъ, Борово, Селища и пр.

— Ще ми простите, нали? — обърна се най-радушно къмъ насъ игуменътъ, — азъ имамъ неотложна работа до Орѣхово и, ако обичате, елате довечера тамъ. — Но преди това, бихъ ви молилъ, да идете въ развалинитѣ на Добростанъ, за да видите, както разкопкитѣ, така и най-голѣмия музей въ Рупчосъ.

Бавно, последвани отъ десетина души, тръгнахме за Добростанъ. Слѣзохме нанадолу. Навсѣкжде ни поздравяватъ като стари познати. Много селяни, премѣнени съ старинна гиздава родопска носия, ни поднасяха червени яйца.

Макаръ и стръмни, но чисти улици дѣлятъ селото на махали. И тукъ едноетажни и двуетажни кжщи съ дворове и градини.

Селото като че ли не бѣ по-голѣмо отъ онова, което бѣше въ наше време; даже изглеждаше по-малко, и затова запитахъ домакина.

— Прави сте,—отговори той, — но Малево е отишло и къмъ мѣстностьта „Малево“, та отъ тукъ не се вижда.

Минахме сводовъ мостъ и се отзовахме срещу старитѣ гробища, или „Адътъ“, както го наричаше единъ мой нѣкогашенъ приятель. Оттамъ почти равно шосе, подъ арка отъ цъвнали дървета, извиващо се на разни посоки, ни заведе въ Добро-

станъ. Елате да кажете, че тукъ не е работено! Предъ насъ е величавата картина на Добростанъ стенни зидове, земледѣлски уреди, като кюпове и голѣми статуи. Отъ кѫде ли сѫ взели тѣ? Стотина кюпове, все еднообразни, но отъ различна голѣмина, пъкъ и такива, въ които петь души свободно могатъ да влѣзатъ вѫтре.

Колона една, съ изтрити знаци, стои изправена до голѣмъ дебелъ зидъ. Вървимъ и гледаме въ почуда.

Предъ насъ е застаналъ въ смирено очакване срѣдна пора човѣкъ. По знакъ отъ домакина, той ни поведе. Предъ насъ е отворена низка врата, презъ която съ навеждане се влиза — цѣла обкована въ дебелъ пластъ металъ, приличенъ на желѣзо.

Влизаме въ полумракъ, но скоро изобилна свѣтлина облѣ цѣлата вѫтрешность. Това бѣше музеятъ на Добростанъ.

Задъ насъ се чу говоръ. Пристигнаха още хора, водени отъ високъ, сухъ и слабо прегърбенъ старецъ, въ очитѣ на когото блѣстѣше младенческа жарь!

Тѣзи очи ми бѣха познати, а и тази походка, това рѫкостискане бѣ отдавна изгубено, но мене познато. Кой ли бѣ този прегърбенъ старецъ, когото той много чувствувахъ близъкъ?

— Ето, господа, тукъ е съхранено градивото за историята на Рупчосъ. Гледайте и ще се убедите въ това.

Истински музей. Цѣлиятъ подъ бѣ циментиранъ и сегизъ-тогизъ изъ него се виждаха вкопани колони, околчести камъни и пр. Ковчези отъ камъкъ, грамадни по размѣръ и груби по изработка, но съ строго съблюдавана идея, бѣха първитѣ нѣща, които видѣхме. Самомелница, рѫчна воденица, домашни сѣчива, повечето каменни — бѣха наредени тамъ. Пари, монети, съ

най-разнообразна форма и изображения; своеобразни кръстове, голѣми до метъръ, се изпрѣчваха предъ една грамада отъ камъни—развалени зидове на първата черква въ Рупчосъ, която е била разрушена отъ турцитѣ. А тамъ бѣха и дрехитѣ и коститѣ на свещеника, който е билъ убитъ при разрушението на Добростанъ. Книгитѣ, желѣзниятъ кръстъ бѣха сжщо запазени въ малъкъ жгълъ, представляващъ олтаръ.

По-нататъкъ цѣла една стая, отъ време оно, наредена съ всичката му обстановка, ме пренасяше въ старото, музейно време, да го нарека. А дрехитѣ, които бѣха тамъ, това бѣха сжщитѣ дрехи, съ каквито бѣха облѣчени много отъ нашитѣ приятели изъ сегашния Рупчосъ.

Домашнитѣ и полски сѣчива, като брадви, тесли, чукове, вили, рала и пр., бѣха наредени съ вкусъ и разбиране. Голѣма работа е извършила тази ржка и този умъ, които сж създали богатия музей на мѣстото на старата черква на Добростанъ.

— Кой е станалъ причина и кога е уреденъ този музей? — питамъ високия ни домакинъ отъ Малево.

— Всички сж работили, споредъ силитѣ си, но идеята е на този прегърбенъ старецъ, който току-що дойде; той бѣ далечъ отъ Рупчосъ, но заради васъ е дошълъ.

— А кой е той?

— Нашиятъ магистратъ, най-голѣмия ни човѣкъ, който изнесе на свои плещи възраждането на Добростанъ. Впрочемъ, вие сами ще поговорите съ него, нали ви казахъ, той заради васъ е дошълъ отъ Пловдивъ.

Бѣхме се заговорили съ домакина, та не забелязахме какъ новодошлитѣ и часть отъ нашитѣ другари се бѣха спрѣли предъ голѣма плоча. Щомъ ни видѣха, тѣ се отмахнаха, за да ни сторятъ пжть.

Онова, което сега видѣхме, бѣше величествено. Предъ насъ, на отвесна почти плоча, висока два метра и дълга три и половина, бѣ издълбана отъ груба, но веща ржка единствената картина, останала отъ Добростанъ. Тя представляваше конникъ съ сабя, пробождащъ ламя. Той е предъ отворенъ храмъ, вратата на който е запрѣчена отъ опашката на ламята. Тази картина ни задържа дълго време.

А колко статуи, образи на всевъзможни познати и непознати животни бѣха наредени въ полици и ни гледаха съ вѣковното си безгрижие и слѣпота.

— А защо сте избрали тази подземна пещера за музей, — питамъ заобикалящитѣ ни.

— Това не е пещера, а най-старата черква въ Рупчосъ, която е светиня за насъ. Въ нея намѣрихме запазена историята си. Тукъ всичко е отъ преди 700 години, непокжтнато, като се изключатъ, разбира се, приспособленията, които сме направили. Черквата е била запазена, благодарение на това, че при разрушаването на Добростанъ вратата ѝ е била затрупана. И ако не бѣ изворчето, което трѣбваше да каптираме, и затова проследихме източника му, ние не щѣхме да имаме никога тази скжпа находка. А изворчето било отъ това малко лѣковито аязмо, свещено за насъ, което прави чудеса.

Два леки автомобила ни чакатъ и скоро ни понасятъ къмъ „Св. Георги“ или „Добристе“, както наричахме мѣстностьта въ наше време. Тамъ е приятно; личи си, че признателнитѣ рупци сж направили всѣкжде по нѣщо, за да засвидетелствуватъ своята почить къмъ миналото. Малъкъ параклисъ, паметникъ, тричучурена бѣло варосана чешма и хубави пейки въ красива градина — паркъ.

— Е, Кольо, видишъ ли какво сж направили людетѣ?

Колата ни върна обратно по пжтя за „По-горе“, а долу ни чакаше трамвай, съ който потеглихме за Орѣхово. Трамваятъ ни носи бързо. Завихме край „Св. Власъ“. Часть отъ другаритѣ ни слѣзоха, а останаха съ насъ председательтъ на сжда и трима други по-млади съпжтници.

— Мжчно щѣше да ми бжде, — подзе председательтъ,—ако не можехъ да ви видя. Знаете, азъ искрено се радвамъ, че ви виждамъ, защото нѣщо ми подсказва, че вие ще бждете въ наша помощь и полза, и то защото сте чужденци тукъ. А ние желаемъ всички чужденци да се чувствуватъ като братя тукъ и да отнесатъ съ себе си спомени отъ нашето рупско гостоприемство. — Е, какъ ви се види Рупчосъ?

— Чуденъ е. А преди 65 години бѣше нѣщо като полу-пустиня. Сега всичко се е промѣнило. Вие живѣете въ истински земенъ рай, такъвъ рай, за какъвто ние не сме даже помислювали.

— Всичко това е плодъ на трудъ, жертви, приложени съ планомѣрна и съзнателна последователность. Вие сте отъ другъ свѣтъ, отъ друго старо време, което и азъ помня. Но колкото и да ви се вижда чудно постигнатото до сега, то е твърде обяснимо.

„Първото условие, което, вѣрвамъ, знаете вече, и което позволи да се замислимъ и да почнемъ да работимъ, това е мизерията — най-лошиятъ, но често пжти и добъръ съветникъ за хората. Тя ни подсказа, че трѣбва най-напредъ да създадемъ нови хора, които да работятъ. Говоря общо. Какъ да ги създадемъ?—Това бѣ и най-голѣмиятъ и най-труденъ въпросъ за разрешаване.

„Обществото винаги разполага съ хора, които се жертвуватъ за общото благо. Но поради тѣх-

ната скромность, а тя е присжща на повечето даровити и честни хора, използуването на тѣхнитѣ ценни качества и заложби, при тогавашнитѣ нрави и разбирания, бѣше проблематично. И затова ние замислихме премахването на тѣзи прѣчки. Щомъ сме хора, които страдатъ отъ една болесть, болесть мжчно-лѣчима — нѣмотията, намъ бѣ наложено отъ живота и отъ самосъхранението да работимъ заедно. И заработихме въ всѣко село, въ всѣки градъ — за себе си, а въ последствие—и за държавата. Не оставаше нищо друго за тоя добъръ изстрадалъ народъ, освенъ да употрѣби последното отчаяно усилие да заживѣе новъ животъ. Откриваха му се свѣтли предѣли, обаче имаше и противодействие и борба. Всичко трѣбваше да се разбие о стоманеното желание да се живѣе, и то човѣшки, да се гради личното благополучие и това на поколѣнията. Никой не искаше да умре въ осжждица.

„Ние дадохме измежду си най-добритѣ, способни, честни и скромни хора. Тѣ именно заработиха за това общество. Този духъ на братство, не изчезна и бързо стана като че ли нова религия на всички.

„Тукъ въ Рупчосъ и Господь ни помогна. Все по това време се откриха най-ценнитѣ и богати минни залежи, които наложиха да се работи, не само на думи, за бързи, евтини и здрави съобщения. А при наличностьта на тѣзи природни богатства, яви се капиталътъ.

„Вие знаете, че се почна ж.-п. линия отъ Станимака насамъ. Колко семейства се съживиха. Всички рупски села добиха другъ изгледъ. Рѣдко се виждаше безработенъ, безпариченъ човѣкъ; всичко годно и желаеще да живѣе се съвзе, а това е първото най-голѣмо постижение въ строителството.

„Десеть кратки години продължи работата,

догдето чухме веселата свирка на първия влакъ. Въ тѣзи десеть години ние не спѣхме, обаче; училища, казарми, черкви — тѣ бѣха разсадници на новия духъ, новото време на братство, сплотеность за обществено благо. Тамъ се ковѣха новитѣ хора, съ нови характери, съ нови човѣшки разбирания. Въ течение на десеть години, следъ прокарването на желѣзницата, цѣлата Ропка се промѣни; тя стана градина, плодоносна градина, отъ която дене и ноще се изнасяше стока.

„Чудѣхме се едно време какво ще прави влакътъ, когато горитѣ се изсѣкатъ. Наистина, чудно бѣше. Сега горитѣ не се сѣкатъ, както едно време. И пакъ вагонитѣ денонощно изнасятъ плодоветѣ на нашия трудъ — вжглища, руда, плодове, зеленчуци, добитъкъ. Земята дава всичко на нуждающитѣ се, стига тѣ да не се раздѣлятъ отъ труда — най-голѣмия съпжтникъ на културата. Той е единствениятъ лостъ за напредъка на човѣчеството.

„Свърши ли се желѣзницата, отвориха се галериитѣ, гдето армията на труда нахлу съ радость. Ще кажете, че е тежко за работника да не вижда бѣлъ день въ своя животъ. Да, прави сте, но галерията дава свѣтлина, и тамъ се плаща повече, а най-важното е, че тамъ се работи на 4 смѣни по 6 часа, така че мжката на работника е сравнително не много тежка. После, за прослужени 10 години въ галерията или т. н. тежки работи, работницитѣ получаватъ пенсия, която имъ гарантира спокойно и скромно сжществуване. А знайте, че хора, които очакватъ само на една пенсия, безъ други доходи, почти нѣма.

„Радвамъ се, че вие ще можете да си съставите ясна представа за този възходъ. Както виждате, всичко е възможно на този свѣтъ, стига да се направи първата решителна крачка."

Едно по-силно скърцане на трамвая при го-

лѣмъ завой ни накара да прекѫснемъ разговара. Предъ насъ блѣсна съ хубавото си мѣстоположение село. Това е новото Орѣхово, което пропълзѣло по „Блата" и нагоре откриваше правилни улици.

— Това е най-модерното село въ Родопитѣ,— подзе председательтъ. — Отъ старата община надолу нѣма ни една кѫща — всичко е ново застроено, и затова въ благоустройствено отношение Орѣхово държи първо мѣсто въ околията.

Зеленина, разни цвѣтове, но повечето бѣли, покриваха цѣлата площь надъ селото, а горе на западъ стоеше позеленѣлъ „Модъръ-тепе", съперникъ по масивностьта си на тризѫбия „Персенкъ".

— Орѣхово е най-топлото и добре посещаваното родопско лѣтовище, — поясни ни председательтъ, — тукъ има всички удобства, най-хубавитѣ гледки въ срѣднитѣ Родопи и най-умѣрения климатъ. Отъ Орѣхово излизатъ нѣколко шосета: къмъ Дьовленъ, стария римски пѫть отъ Бѣлачерква — „Персенкъ"—„Караманджа" и най-красивото, съ дървена настилка такова за „Еръ-кюприя", дето въ старото селище има санаториумъ, разбира се, много по-малъкъ отъ този на „Кѫбата".

Трамваятъ лети, завива като малка пъргава змия, и въ душата ми пълзи леко радостно чувство.

Спираме предъ училището, строено още презъ наше време. Тамъ стоятъ двадесетина празднично облѣчени мѫже, стари и млади, които ни се усмихватъ. Сърдечно „добре дошли" ни се отправя отъ всички страни, обаче ние се чувствуваме все пакъ смутени отъ добритѣ лица на посрѣщачитѣ. Тръгваме на изтокъ, покрай училището, строено въ наше време: навлизаме въ широка улица, послана съ рѣзани дървета. За прѣвъ пѫть виждаме подобни улици въ тоя кѫтъ.

Улица „Свещеникъ Ной Ангеловъ“ — този надписъ ми се закова на очитѣ. Побутнахъ дѣда Диня да го прочете, а съ това обърнахме вниманието на придружавващитѣ ни орѣховци.

— Това е улицата на нашия най-старъ учитель и голѣмъ родолюбецъ, който има щастието да доживѣе и види началото на нашето възраждане.

На стотина крачки предъ насъ се трупатъ хора — жени и мѫже. Чуваме музика, но скоро тя спира и прозвуча ясно въ ушитѣ ни хубава гайда. Ние сме предъ голѣмъ площадъ, тамъ е хорото и въ срѣдата стърчи на четириметровъ подножникъ статуя, която лесно познахме — това бѣ статуята на отецъ Ной, а по-нататъкъ всрѣдъ малка градинка бѣ неговиятъ гробъ, заграденъ отъ хубави борчета и потъналъ въ зеленина.

Гайдата писна и хорото се завъртѣ тъй, както се е въртѣло преди 80 години. Старо запазено родопско хоро, подъ звуцитѣ на което хората си почиваха.

Мило е човѣку да гледа какъ народътъ се весели, какъ народната душа се показва такава, каквато си е. Хорото, онази истинска родопска радость, се виеше и мило бѣ човѣку да слуша хемъ гайдата, хемъ онѣзи чисто родопски напѣви, когато гайдарьтъ за мигъ млъкне изморенъ, за за да почнатъ пѣснитѣ си момитѣ, и то на две смѣни.

Радваме се съ дѣда Диня, а заедно съ насъ се радватъ и заобикалящитѣ ни вече наши приятели.

Отправяме погледитѣ си далечъ на изтокъ и търсимъ нѣкѫде праздни, пусти мѣста, незасѣти, незаселени. Нищо подобно — тукъ, въ тая нѣкогашна пустиня, сега всичко се смѣе съ веселия кръшенъ детски смѣхъ. Отминахме хо-

рото, онова хубаво родопско хоро, останало неизмѣнено отъ наше време още, не приело нищо модерно.

— Хорото, нравитѣ, обичаитѣ сѫ запазени, — пояснява ни нашиятъ водачъ, председательтъ. — Ще видите, обаче, въ кое отношение сме напреднали и какъ сме изоставили онова, на което сте били свидетели въ ваше време.

Предъ насъ голѣма врата отворена като че ли нарочно за насъ, а отъ странитѣ ѝ високи зидове, ограждащи едно пространство не по-малко отъ 10 декара. Влизаме съ предпазливость вѫтре. Тамъ ни посрѣщатъ деца съ „Христосъ Възкресе".

— Това е второ училище за децата,—подзе председательтъ. — Това е нашето игрище, гдето се учатъ всѣкакви игри, когато времето е хубаво, и гдето децата ни, подъ рѫководството на специалиста — учитель по физическо възпитание, прекарватъ голѣма часть отъ своето време въ забави и кѫдето калявата своето тѣло и се взаимно обикватъ — ставатъ като братя и сестри.

— Въ наше време децата отъ две съседни махали воюваха,—продума дѣдо Диню.

— Сега децата чрезъ игритѣ се сприятеляватъ, въ игритѣ се побратимяватъ и заедно изживяватъ своитѣ мѫки и радости. Но знайте, че ние не сме оставили детето само на себе си. Тукъ сѫ всички деца, малки и голѣми, бедни и богати, и тѣ сѫ тукъ не по принуждение, а доброволно. Учителитѣ и тукъ изиграха една голѣма роля въ създаването на новия човѣкъ.

— Все пакъ,—попитахъ азъ,—защо ви е толкова голѣмо игрище съ стотици уреди и играчки за забава?

— Ще разберете. Тукъ лѣтно време дохождатъ толкова много деца, семейства, колонии, войскови части, че мѣсто не можемъ да имъ намѣримъ. И петстотинтѣ построени вили и кѫщи

не стигатъ, хотелитѣ сж препълнени — тукъ е цѣло гъмжило. Тѣзи хора търсятъ всички улеснения, всички възможни удобства и развлечения. И сега всѣка година гоститѣ се удвояватъ. Ние имаме толкова доходи отъ тѣхъ, че просто не знаемъ за какво да ги харчимъ.

— А въ наше време, ако дойдѣше чужденецъ, нѣмаше где да го поканимъ и какъ да го нагостимъ, — каза дѣдо Диню.

Да, благосъстоянието е било близко и винаги до насъ, но трѣбвало е да се направи първата стжпка.

VIII.

Разглеждаме игрището съ всевъзможнитѣ му приспособления. Какво може да постигне човѣшката ржка, щомъ свали отъ себе си ржкавицата на мързела и непохватностьта! А какво ще е, когато още отъ деца се култивиратъ у хората всички добродетели и тѣ станатъ пионери на друго по-свѣтло бждеще.

Около насъ стотина деца, засмѣни, съ погрубѣли и изгорени отъ слънцето кожи, но здрави, пѣятъ, скачатъ и се веселятъ. Личи на всѣко дете, че то играе своята невинна роль въ началото на живота, играе съ радость и вѣра въ себе си.

Никжде не видѣхме блѣди деца, нѣжни ржце, слънце не видѣли — а едри, изпечени, подвижни, съ свѣтнали отъ радость и енергия очи, достойни синове на китнитѣ Родопи!

Излизаме отъ друга врата. До самата стена едно пространство отъ 100 метра покрито съ стъкленъ покривъ. До него наредени двадесетина стаи, съ стени цѣли отъ стъкло. Водачътъ ни поясни — тамъ при силно слънце, дъждъ и следъ кжпане въ басейна долу, който сега се почистваше, се събиратъ, почиватъ и се преобличатъ де-

цата на чисти легла, при хубава закуска и тишина — тъй необходими следъ изморителната игра. Предъ насъ пакъ стъгда, но по-малка. Наоколо поставени хубави пейки изъ кичеститѣ алеи, а въ дъното на стъгдата — голѣма едноетажна сграда.

— Това е банята, господа! Тукъ всѣки день е пълно съ хора. А такива обществени бани има въ всѣко село.

— Видишъ ли, Кольо, — обръща се къмъ мене дѣдо Диню,—видишъ ли какво става по свѣта? А въ наше време имаше хора, които само дъждътъ, Божиятъ дъждъ, предназначенъ да напоява нивитѣ, намокряше тѣлата имъ.

— Да, дѣдо Диню. Но тогава нѣмаше кой да омие душитѣ ни.

Водѣха ни още и обясняваха:

— Ние почнахме отъ децата. Държавата се грижи още отъ малки да имъ даде животъ смисленъ и, веднажъ отнесла се съ тѣхъ майчински, тѣ ставатъ добри и послушни синове на тази майка. И нищо не е въ състояние да разруши връзката между часть отъ хората и държавата.

„А що е държава? — Това сме ние. Щомъ ние сме добре, и тя ще бѫде добре. Но до това съзнание не се е дошло изведнажъ. Тукъ е положенъ непосиленъ и неотслабващъ трудъ. Само така можаха да се осѫществятъ много невъзможни нагледъ подобрения на живота".

Сѫдията ни разправяше за всичко съ найголѣми подробности. Слушахме тази нова пѣсень и се чудѣхме, какъ по-рано ние не можахме да се проникнемъ отъ нашето истинско предназначение на земята, гдето има хлѣбъ за всички, но гдето мислѣхме, че ни е тѣсно и че ще се задушимъ.

— Господа, — обръщамъ се къмъ спѫтницитѣ ни.—Ние сме тукъ отъ нѣколко дни, но не сме още видѣли каква е вашата управа въ общината, колцина чиновничествуватъ, какви учени

хора ви управляватъ и где сж тѣ да ги видимъ.

— Нашата управа е толкова опростотворена. толкова малко хора сж на служба, щото, ако ви кажемъ, че ние почти нѣмаме чиновници, вие сигурно ще ни се смѣете.

* * *

— А това е „Человѣшката дупка“, както се е наричала едно време. И въ наше време се нарича приблизително така, но докато по-рано тамъ сж ходили хора да се любуватъ на пъстрия камъкъ, сега оттамъ вадимъ една отъ най-ценнитѣ цинкови руди.

— Цинкови руди ли?

— Да, тази дупка — пещера е била разработвана още въ римско време, а такива пещери въ Рупчосъ се наброяватъ десетина. Най-ценни, обаче, сж „Кауната“ и „Вѣтерницата“ въ Чукуркьой. Отъ първата вадятъ злато, а отъ втората — сѣрни съединения, които се копаятъ отъ една голѣма дълбочина.

— Въ Чукуркьой!. . . А бе, Кольо, помнишъ ли, че ние ходихме и въ двѣтѣ дупки да търсимъ „бубораци“ или „бурболаци“, както ги наричаше твоятъ аратликъ Шабанъ? Ти помнишъ ли, че „демократътъ“ ни загатна, че не „бурболаци“, а пари има закопани въ „Кауната“ и „Вѣтерницата“. Но тия хора сж изкопали не готови пари, а нѣщо по-голѣмо. Ами щѣхъ да забравя, — се обрѫща дѣдо Диню къмъ сждията,—какво стана съ помацитѣ въ Чукуркьой?

— Помаци ли? А! зная, зная! Тази дума сега не се чува даже, но тѣзи добри хорица сж наши братя, наши кръвни братя; да си призная, ние не знаемъ кои сж по-добри българи днесъ—тѣ или ние!

Бѣхме навлѣзли въ пещерата по хубавъ пжть, освѣтенъ отъ обилна електрическа свѣтлина. На мѣста той се кръстосваше съ релсовия пжть, по който се изнася рудата, за да се сипе въ гра-

мадна огнена пещь за обработка. Всичко бѣ замрѣло тамъ по случай Великдень, който се празднуваше много тържествено. Едно време тукъ живѣеха прилепи, съскаха змии и се търкаляха човѣшки кости, а сега „Пещерата“ е изворъ на блага, които стократно възнаграждаватъ човѣка.

Излизаме замаяни отъ видението. Та не само надъ земята, но и подъ нея рупцитѣ сѫ направили чудеса, които скововаха всички наши чувства, цѣлата ни душа.

— А насреща е една отъ най-голѣмитѣ наши кооперативни фабрики, гдето се произвежда книжна каша, терпентинъ и прочутитѣ рупски шаеци; тѣ сѫ известни и се търсятъ отъ всѣкѫде. А тамъ по-долу — бѣлата триетажна постройка — е дърводѣлското училище за Рупчосъ, гдето младежитѣ учатъ занаятъ. По-долу се вижда втората ни кооперативна електропроизводна станция, която е въ помощь на онази при едновремешнитѣ хвойненски лозя въ лѫкитѣ, гдето е използувано грамадното количество вода, изтичаща се отъ езерото при „Гърлото“.

— Та вие всичко сте извършили съгласно оня голѣмъ строителенъ планъ, който азъ бѣхъ начерталъ още преди 70 години, — проговори дѣдо Диню. — Не вѣрвамъ да е останало нѣщо незавършено.

— Не, дѣдо. Животътъ не е една пѣсень изпѣта вече. Той се мѣни, мѣнятъ се условията, мѣнятъ се и хората. Условията сѫ които създаватъ хората, а хората сѫ, които управляватъ и използуватъ условията.

„Човѣкъ, който е реализиралъ една своя обществена идея и се смѣта за това щастливъ, такъвъ човѣкъ е дребенъ. Достигнатото нѣщо е нищо. Постигнатата цель е стѫпка къмъ по-съвършенъ животъ, а съвършениятъ животъ изи-

сква гъвкави хора, прозиращи бѫдещето и готови да умратъ за него.

„Та ние, ако искаме да живѣемъ само съ постигнатото, не сме творци. Всичко може да се опропасти, разруши, както сѫ опропастени и изличени отъ лицето на земята много велики народи въ историята, които се задоволявали да се радватъ само на придобитата слава, на спечеленото, макаръ и съ вѣковенъ трудъ. Ние трѣбва да вървимъ само напредъ. Всѣко застояване на едно мѣсто е творческо затулване, е погубване. Напредъ и само напредъ трѣбва да върви човѣкътъ, за да оправдае предназначението си тукъ на земята.

— Ами „Персенкъ“, „Еръ-Кюприя“? — що има тамъ?

—Тамъ сѫ най-хубавитѣ мѣста, гдето дошлитѣ въ Орѣхово гости отиватъ почти всѣки день. При „Еръ-кюприя“ имаме великолепенъ хотелъ, и, право да си кажа, тамъ никога не е било безъ хора, и голѣми печалби съ малко трудъ се добиватъ.

— Кой е наемательтъ, по-право, кой е собственикътъ на този хотелъ?

— Кооперацията—всички ние. А „Персенкъ“ е нашата гордость; тамъ е построена най-уредената наблюдателница въ Срѣднитѣ Родопи. А на „Кѫбата“, както ви е известно вече, имаме здравище, гдето намиратъ изцѣление хиляди души отъ много краища на България. А долу въ Старо село при „Еръ-кюприя“ се строи величественъ почивенъ домъ — за нуждаещи се. Тамъ, разбира се, ще бѫде мѣсто само за възстановяване на сили, бодрость, и то не само за Рупчосъ. И понеже болни въобще сѫ малко днесъ въ Рупчосъ, то такива ще дойдатъ отъ всички краища на България.

Връщаме се въ селото. Хорото бѣ пустнато; весели млади и стари се прибираха по китнитѣ

си домове. Едно желание, силно желание се бѣ породило у менъ — да намѣря, срещна и видя едно сухо лице, единъ угасналъ погледъ. За голѣмо мое удоволствие, обаче, такова нѣщо нито въ стари, нито въ млади, мѫже и жени не видѣхъ. Та толкова ли сѫ се преобразили нѣкогашнитѣ мои братя рупци, та ни едного съ съмнително здраве да не може да срещне човѣкъ! Това мое учудване повѣрихъ на сѫдията, съ известно стѣснение.

— Да, вие сте прави, но знайте, че редовниятъ животъ, смислениятъ животъ не убива, а възражда човѣшкото тѣло, човѣшката душа. По-рано, може би, хората сѫ били отруднени, гладни, боси, голи и затова рѣдко се е срѣщалъ здравъ човѣкъ, но сега това е невъзможно, и то въ интереса на нашето общо добро.

Посрѣща ни полупрегърбенъ старецъ, но съ засмѣно лице и младежка походка.

— Този е дѣдо Илия, най-стариятъ човѣкъ отъ Рупчосъ, иска сигурно да ви види, — представи ни го сѫдията.

— Не само да видя гоститѣ, но и васъ всички около тѣхъ да ви поканя на вечеря.

Дѣдо Илия се прилепи до моя другарь и тръгнахме по хубавата малка, но цѣла покрита съ зеленина и осѣяна съ цвѣтъ улица. Въздухътъ бѣ напоенъ съ ароматъ, излѫченъ отъ цъфналитѣ дървета. Нашитѣ измѫчени гърди поемаха съ задоволство животворния въздухъ.

— Дѣдо Илия е къмъ 120 години, — подзе сѫдията.—Синъ на нашето време, преживѣлъ несгоди и лишения, борилъ се юнашки презъ цѣлия си животъ за преуспѣване на обществото, за което не малко е страдалъ и билъ даже гоненъ отъ селото ни, той сега се смѣта за най-щастливиятъ човѣкъ на земята, като вижда нови хора, съ нови души, които живѣятъ разумно въ миръ и любовь.

Неговата кжща е като че ли обществена. Запазилъ много отъ онова старо рупско гостоприемство, съ всичкитѣ му „табиятъ сайбийски“ похвати, той особено много се радва, когато кжщата му гъмжи отъ челядь и гости и когато може хемъ да разказва съ поучения, хемъ да весели гоститѣ си съ старовремскитѣ хубави родопски пѣсни, съ каквито неговата душа е препълнена. Та кой ли не познава прегърбения дѣдо Илия? Той става любимецъ на всѣки, който има щастието да поговори съ него, а той не говори, той пѣе — священодейства съ приказкитѣ си.

Спираме предъ низка ограда до желѣзна врата и минаваме презъ разцъфналъ дворъ.

Кжщата на дѣдо Илия е двуетажна. На вратата ни посрѣща стара жена — баба Илийца и циновеtѣ му, възмжжали отдавна, но запазили младенческа жизнерадость. Влизаме въ голѣма стая, съ едновремешни миндерлици, а въ срѣдата и великденска „софра“. На огнището (камина) гори огънь. Насѣдваме на хубави възглавници по миндерлицитѣ — подканяни както отъ дѣдо Илия, така и отъ баба Илийца и синȏветѣ имъ.

Не ще занимаваме читателитѣ си съ тъй интереснитѣ подробности около гощавката у дѣдо Илия. Ще кажемъ само, че бѣхме на гости въ едно семейство, произхождащо отъ стариненъ родъ, което бѣше дало отъ своята срѣда добри рупски синове. Това семейство бѣше възродено: на всички бѣ наложенъ печата на новъ човѣкъ — синъ на новото благодатно време. Чудна и необяснима ми се видѣ тази промѣна, когато я съпоставихъ съ онѣзи стари рупски нрави, обичаи и пѣсни, каквито наблюдавахме и чухме тази вечерь. Какъ майсторски бѣ премахнато онова, което не бѣ родопско и какъ то бѣ съчетано съ новото време — новитѣ хора? Та и този най-старъ синъ на Орѣхово, живѣлъ и въ наше време, носящъ

въ душата си онова, което и ние съ дѣдо Диню носѣхме, сега бѣ преобразенъ! Той иначе гледаше на нѣщата, иначе разсѫждаваше, всичко у него бѣше ново, мило и достойно за подражание.

Новото за насъ време ни радваше, но сѫщевременно то ни укоряваше за напусто изхарчени сили, за безсмислено прекаранъ животъ. Представителитѣ на този животъ — дѣдо Диню и азъ — бѣхме осѫдени да видимъ бѫдещето въ такава ярка свѣтлина, каквато ние не можехме и да мечтаемъ нѣкога.

Нашиятъ отличенъ водачъ, сѫдията, не изпустна случай презъ хубаво прекараната вечерь да ни занимава съ нови нѣща, които той схващаше, че ни интересуватъ. Стаята, въ която преношувахме у дѣдо Илия, бѣше на втория етажъ. Хубава, скромна, но съ вкусъ подредена — тамъ останахме сѫдията, азъ и дѣдо Диню. Всичко — до най-малката дреболия, що видѣхме вѫтре, както и цѣлата кѫща, бѣ все рупско производство. Отъ нашата стая излѣзохме на хубавия чардакъ. Сигурно бѣ вече полунощь. Всичко спѣше. Низкото рупско небе бѣ обсипано съ звезди, които галѣха погледа. Лекъ вѣтрецъ подухваше и разнасяше благоуханието на пролѣтьта. А тукъ-таме блѣщукаха лампи по улицитѣ — електричеството не се пестѣше.

На изтокъ тънъкъ вуалъ отъ дрезгавина покриваше Ропката, която спѣше всрѣдъ праздника на Възкресението и сънуваше най-хубавитѣ сънища. Ропката сънуваше, щастливо милвана отъ Бога.

IX.

— Всичко зависи, господа, само отъ насъ, — лежишкомъ ни говорѣше сѫдията. — Наука, изкуство, религия, техника, които едно време изко-

паха стопанския гробъ, въ който щѣше да бѫде погребанъ свѣтътъ, правѣха завоевания, безъ да се грижатъ за черния залъкъ на селото и на ония, които творятъ истински блага, — днесъ сѫ впрегнати въ служба на народа. Благоденствието настѫпва не отъ това — да пълнишъ главата си съ знания, които ще те отчуждатъ отъ масата, а да впрегнешъ тѣзи познания въ служба на тази маса, която малко се интересува за Аристотеля, Сократа, Канта и другитѣ философи, учени и поети, щомъ народътъ страда отъ неправди, лишения и гладъ.

„Нахрани човѣка, облѣчи го, създай му работа, тогава искай всичко отъ него. И простиятъ народъ и той чувствува нужда отъ наука и изкуство. Той я чувствува, но само когато е нахраненъ и осигуренъ съ доходи отъ своя трудъ.

„Стопанскиятъ животъ, — това е най-висшата философия сега. И който разреши най-лесно въпроса за насѫщния, той за насъ е светецъ, ликътъ му заслужено ще се постави въ черквата, училището, казармата, кооперацията и на всички мѣста, гдето хората трѣбва да му отдадатъ почить.

„Едно време, когато вие сте живѣли, бѣ друго. Не малко теории сѫ предлагали на хората благоденствие и хубави програмни обещания. Но, господа, безъ да ви обиждамъ, вие бѣхте хора на думитѣ, вие бѣхте „политически дърдорковци“, негодни въ никой случай да се обедините въ името на вашето общо добро и тъй обединени, съзнавайки стойностьта на вашитѣ усилия, да почнете прилагането на онѣзи планове, които биха били полезни за обществото. Кое ви дѣлеше? — Дѣлѣха ви разнитѣ книжни доктрини, които взаимно се унищожаваха. Отречени отъ народитѣ, които ги бѣха създали, тѣзи доктрини бѣха донесени отъ идеалисти, може би, въ на-

шата страна. Но насаждани често отъ неуки последователи, тѣ убиха онова съединително звено въ душата на нашия народъ, което петвѣковното робство не уби и което чужди намъ народи не можаха да сломятъ и унищожатъ. А разхлаби ли се връзката между душитѣ и сърдцата у единъ народъ, раздѣли ли се той на касти и лагери, които враждуватъ помежду си, като често пѫти това враждуване се освещава и съ кръвь, такъвъ народъ ще загине.

„Само като равни и съ еднакви задължения къмъ този народъ, отдали се въ служба нему, въ служба тежка и преданна, ние можахме, единъ за всички и всички за единъ, да се съвземемъ, да се почувствуваме едно цѣло, недѣлимо, творческо и да направимъ първата и най-важната стѫпка въ живота, да създадемъ стопанско издигане, работа и хлѣбъ за всички. А който работи, не му остава време да мисли какъ ли живѣятъ жителитѣ на Марсъ и колко дяволи биха могли да танцуватъ на върха на иглата.

„Това съзнание, този начинъ на мислене, ни накара да погледнемъ съ най-голѣма сериозность на бѫдещето. А какво ще бѫде то? — То ще бѫде онзи плодъ, който сме посадили въ обществената градина. Ние създадохме и създаваме нови хора. Детето — тамъ бѣха и сѫ нашитѣ грижи. Създадохме за него, още щомъ види бѣлъ свѣтъ, условия, които ще му позволятъ то да живѣе спокойно и да цъвти. Развихме у него най-висшитѣ добродетели, които то съ жарь възприема, стига опитната рѫка да го води по трасирания пѫть, който ще го направи честенъ и самотверженъ бѫдещъ гражданинъ. Лишихме децата отъ възможностьта да се занимаватъ съ нѣща, съ които въ ваше време се гордѣеха бащитѣ. Подготвихме ги за училище — второто семейство — гдето всички сѫ равни, не по спо-

собности, разбира се. А като канава, върху която трѣбва да се вези отъ раждането, детинството, училището, казармата, свободенъ животъ, ние вложихме въ ума, душата и чувствата на бѫдещия гражданинъ идеята, че той е българинъ еднакъвъ съ всички такива и готовъ всѣкога да се пожертвува за Отечеството.

„Киното, радиото, съобщенията и другитѣ културни придобивки сме подчинили на възпитанието. Детето, ученикътъ, гражданинътъ нагледно виждатъ всичко: история, география, изкуство, стопански постижения, учене на занаятъ и всичко онова, което ще е необходимо за презъ живота. Да ви се не вижда чудно, ако едно дете, да кажемъ, въ четвърто отдѣление, знае на пръсти историята и географията на България. Какъ нѣма да знае, когато освенъ че то е видѣло и чуло всичко отъ киното и радиото, но е обиколило цѣла България безплатно, схванало съ детската си впечатлителность всичко въ посетенитѣ градове и села — то не ще изчезне никога отъ неговата душа.

„Безъ изключение, всички младежи прекарватъ известно време въ казармата. Тамъ не е както едно време, когато се учеха младежитѣ само на бойно изкуство. Тамъ се дава сега и гражданското образование на младежитѣ. Тамъ се калява тѣлото и духътъ и се проучва бѫдещиятъ гражданинъ на дисциплина — една отъ най-важнитѣ предпоставки за добъръ синъ и гражданинъ на Отечеството и добъръ бѫдещъ баща. Ако младежътъ прояви особени дарби, той отива на специализация.

„А девойкитѣ, които по своето предназначение, трѣбва сѫщо да се подготвятъ за бѫдещето тѣ отиватъ въ специални безплатни домакински училища, гдето добиватъ познания по домакинство, майчинство и всичко, което бѫдещата

майка трѣбва да знае. Въ тѣзи домакински училища дисциплината е спартанска, не по-лека отъ тази въ казармата. Въ всички училища особено много се държи на религиозното възпитание, безъ което е невъзможно добро семейство и добро общество.

„Духовенството е вече на своята висота, и, както другитѣ държавни служители, то носи тежкия житейски кръстъ съ достоинство и себеотрицание.

„Свършили така своето образование, младежитѣ отиватъ въ семейството си или продължаватъ специалното си образование. Младежитѣ, завършили образование и отбили дълга къмъ Отечество, встѫпватъ въ бракъ. Здравото общество иска здрави хора. Женитбитѣ сега ставатъ само по свободенъ изборъ: никакви смѣтки, никакво добитъчно третиране на бѫдещитѣ майка и баща. Всестранното проучване, предбрачното медицинско освидетелствуване—къмъ това сѫ подготвени и девици, и момчета още въ училищата.

„И само затова женитбитѣ, семейниятъ животъ и взаимното щастие сѫ величина неизмѣнна. Днесъ не сѫществуватъ разводи, семейни недоразумения, — днесъ семейството е най-голѣмата обществена опора, и, като такава, за нея се полагатъ най-голѣми грижи и жертви.

„Здраво семейство — силно общество — благоденствуващъ народъ“.

Пѣтлитѣ пропѣха втори пѫть. Сѫдията се укори, че ни е оставилъ безъ сънь, но ние не можехме освенъ да му благодаримъ най-сърдечно и си пожелахме лека нощь.

X.

Дѣдо Диню прѣвъ се събуди и ни разказа, че сънувалъ какво всичко това, което сме видѣли и чули, било сънь, на което сѫдията се изсмѣ гласно.

Дѣдо Илия ни чакаше за закуска ведно съ своитѣ синове, внуци и правнуци, все здрави и пъргави рупци, които ни посрещнаха най-радушно всрѣдъ веселие и редъ, образцовъ рупски редъ, налагащъ се още щомъ влѣзешъ въ кѫща, заведение или учреждение.

Реши се да направимъ една екскурзия до Бѣла-черква, а при другъ случай да отидемъ на „Персенкъ“, „Еръ-кюприя“ и Чукуръ-кьой.

Колата безшумно потегли презъ постланата съ рѣзани трупчета улица, съ каквито павети бѣха послани и всички улици въ Орѣхово. По извитото като змия шосе ние виждахме цѣлата околность, безъ да се обръщаме насамъ-натамъкъ. Подъ Борово отдалечъ видѣхме нѣколко сгради, доста голѣми, а отъ тѣхъ надолу вагонетки отъ въздушна линия.

— На 50—100 метра подъ Борово се откри желѣзна руда, която сваляме долу до трамвая, за да я експедираме за Пловдивъ. Нѣмаме смѣтка да я експлоатираме, като построимъ пещь на самото мѣсто, та затова кооперацията я продава като руда.

— Та що и тукъ кооперацията ви се бърка?

— Отдавна трѣбваше да ви обясня, усмихна се сѫдията,— какво представлява нашата кооперация. Цѣлиятъ стопански и културенъ животъ въ нашата община, а и въ повечето такива, е съсрѣдоточенъ въ кооперацията. Тамъ всички сме равноправни членове. Кооперацията е нашето общинско управление. Тя се управлява отъ мѣстния сѫдия — кметъ, агрономъ, инженеръ-архитектъ,

началника на п. т. п. съобщения, двама лѣкари — медицински и ветеринаренъ, главния учитель, свещеника и петь души, посочени отъ населението като специалисти по разнитѣ занаяти — или всичко 12 души. Всички длъжности сж почетни, освенъ ония на специалиститѣ, посочени отъ селянитѣ. Управлението не е изборно и досега управата е била въ едни и сжщи ржце. Излѣзе ли нѣкой отъ нея, населението знае кой е най-авторитетниятъ замѣстникъ и управата го назначава.

„Кооперацията управлява всички работилници — фабрики, тя намира пласментъ на излишнитѣ произведения по пжтя на размѣната. Тя издържа всички училища, черкви, театри, бани, болници, пжтища и съобщения. Тя плаща всички данъци на държавното съкровище, въобще тя направлява цѣлия животъ въ нашата община, която вече наброява около 25.000 души.

„Може би трудно ще ви се види всичко това, но ако вникнете и поразмислите повечко, ще видите, че ние сме съкратили разходитѣ си до минимумъ и смѣло казваме: „Има ли кооперация, има животъ“.

„Знайте, че сега ние всички сме осигурени противъ онѣзи непредвидени случайности, каквито едно време ви душеха“.

— Ами какъ събрахте тѣзи общини отъ толкова села и ги помирихте въ една община, когато знаете какви спорове и войни се водѣха между селата за паши, парчета мери, вода и пр.

— Вие сте прави да задавате този въпросъ! Отначало, докато направимъ първата стжпка, не бѣ лесно — защото малцина бѣха, които разбираха нѣщата правилно. Но когато стопанскиятъ животъ спрѣ, когато общинитѣ се бѣха огънали подъ тежестьта на грѣховетѣ отъ неразумна политика, политика на личности, и изнемогваха, то-

гава се замисли за общото. А що за общество, и при това християнско, бѣше, когато гладътъ убиваше 90% отъ селата, а онѣзи, които имаха нѣщо, го скжтваха въ деветь вжзела. И най-опасниятъ бичъ на човѣчеството — гладътъ — бѣ почналъ своето рушение въ душата на човѣка. Хората тогава съзнаха, че или всички трѣбва да иматъ, или гладната война ще ги унищожи безъ милость. Та що за грѣхъ е да се съберать нѣколко общини и да почнатъ задружно работа, безъ да да се питатъ коя е бедна и коя е богата. А това желание за обща работа не може и да се сравнява съ войната, когато цѣли територии се отстжпватъ на чужди народи, за да се запази живота на останалитѣ живи. Можеше ли, предъ угрозата на самоунищожението, да не си подадемъ ржка за ржка и да заживѣемъ братски.

„У насъ въ Рупчосъ нѣмаше такива разправии, но имаше уплаха предъ неизвестностьта, защото ние бѣхме свикнали да гледаме на нѣщата много егоистично и едностранчиво. А сега, господа, каквото е Павелско, това е и Орѣхово, такива сж и останалитѣ шесть махали — села отъ Рупчосъ. Добростанъ днесъ е единъ!

„По-идеална форма на управление отъ кооперацията, за насъ—балканскитѣ селища, не сжществува. Колкото се отнася пъкъ до градоветѣ — тамъ е друго. Кооперацията се е разпрострѣла въ всички села и замѣня нуждата на всѣки единъ гражданинъ да се грижи за себе си. Какво повече да ви говоря. Погледнете сами около насъ — навсѣкжде ще видите сигурния печатъ на благоденствието“.

Колата върви бързо. Ние сме надъ Борово. а тукъ е равно. Ропката, особено Павелско, е една дивна панорама, надъ която се синьозеленѣятъ девствени гори.

„Персенкъ“, „Пилафъ“ и „Модъръ“ сж се издигнали въ небесата, за да гледатъ още по-далечъ отъ нашитѣ очи. Преминахме на идеално чакълирано шосе. То идѣло отъ Пловдивъ, Бѣла-черква. „Персенкъ“, „Караманджа“. А задъ него се бѣлѣятъ кжщички—гнѣзда за лѣтовници.

— Кольо, Крива-рѣка.

Рибарникътъ бѣше предъ насъ. Множество красиви басейни заемаха десетки декари площь. Въ водата, бистра като сълза родопска вода, играеха безгрижни пъстърви. А задъ малкитѣ борове надничаха съ червенитѣ си покриви гиздави постройки.

— Тукъ имаме и краварникъ, — пояснява ни управительтъ на рибарника. А по „Башъ мандра“ стотици декари сж засѣти съ ленъ. Правимъ опити и съ свиневъдство, които даватъ отлични резултати“.

Дѣдо Диню, просълзенъ, пригърна управителя на това грамадно стопанство. Като подаръкъ получихме хубаво сирене, пита кашкавалъ и прѣсна пъстърва, която щѣхме да изпържимъ въ Бѣлачерква.

Колата ни понесе къмъ Бѣла-черква презъ хубавата „Башъ мандра“. Дѣдо Диню се обръщаше да види Крива-рѣка, но бороветѣ я скриваха отъ очитѣ ни.

Дѣдо Диню нищо не говорѣше — той бѣ навелъ своитѣ умни, овлажнѣли очи и сегизъ-тогизъ ги бършеше.

„Башъ мандра“! Красива длань, наведена къмъ югоизтокъ, цѣла огрѣяна отъ пролѣтното слънце, бѣ осѣяна съ хубави пречистени борови гори, прошарени съ ниви отъ ленъ.

Какъ хубаво и тихо бѣ тукъ! Далечъ на югъ се синѣеше „Караманджа“, навела своето чело, „Широколжшкиятъ Карлъкъ“ едва се подаваше—предъ него „Персенкъ“ бѣ спрѣлъ своята тризжба снага.

Ропката не се виждаше цѣла. Само „Пашалиица“ и часть отъ Павелско галѣха погледа.

Но най-красива бѣ гледката къмъ манастира Калугерица, гдето ние бѣхме осъмнали следъ шестдесеть и петь годишенъ сънь, за да видимъ новото време, новия свѣтъ въ Рупчосъ.

„Калугерица“, ако не бѣха тритѣ златожълти кубета, които слънцето заливаше, би изглеждала като стариненъ замъкъ, едно поднебно гнѣздо — такова юнашко гнѣздо, каквото бѣ и „Зареница“, гдето презъ върховетѣ на гората се прозираха кубетата му. А тѣзи юнашки гнѣзда, както сега, така и въ миналото сѫ били будниятъ стражъ на българщината въ Рупчосъ.

Ето и голѣмата преспа; тамъ, обаче, се виждатъ бѣли кѫщи, кацнали на южната часть на Бѣлочерквенското поле.

Срѣща ни горски пазитель. Колата спира и той се качва при насъ, като се извинява предъ сѫдията, че е закъснѣлъ.

— Но какъ и кога му съобщихте, — питамъ сѫдията.

— Тази сутринь отъ Крива-рѣка по телефона.

— Но ние не видѣхме жици, телефонъ?!

— Прави сте. Но ето телефонътъ, той е въ джоба ми.

Сѫдията извади малка кутийка, много прилична на фотографически апаратъ. Още когато бѣше го извадилъ въ Крива-рѣка, азъ помислихъ, че прави снимки.

— По тоя телефонъ мога да говоря съ всички части на Рупчосъ, когато пожелая. На тази пластинка тукъ се явява и образътъ на лицето, съ което говоря. Желаете ли да извикаме Мергелскитѣ (Нарѣченскитѣ) бани?

Сѫдията натисна едно бутонче, чу се слабъ шумъ, подобно на детска свирка; и когато тоя шумъ се повтори, сѫдията ни показа пластинката,

на която едно засмѣно лице приказваше, като че ли бѣ отъ другия свѣтъ.

— Добъръ день, лѣкарьо! — викна сѫдията. — Следъ обѣдъ ще ви бѫдемъ на гости съ дѣдо Диньо — първиятъ откриватель на банитѣ. Какво ново има?

— Нищо особено, чакамъ ви съ нетърпение, — ясно чухме отговора на лѣкаря.

— Това никога не очаквахъ, — подзе дѣдо Диню. — Та вие сигурно говорите и съ другия свѣтъ, съ звездитѣ.

— Може би не още, но съ телепатията и телевизията е направенъ голѣмъ наученъ напредъкъ — ние знаемъ нѣща, които вие не сте и помислювали.

Бѣла-черква! Едновремешниятъ манастиръ, за който само легенди сме слушали, бѣ предъ насъ. На вратата познатиятъ игуменъ отъ „Калугерица" ни приветствува радостно.

Добре дошле: елате въ родопската Света гора, въ този Божи домъ, който съ радость ще ви приеме и успокои.

Последвахме игумена въ черквата, видѣхме сѫщата оная обстановка, каквато имаше и въ „Калугерица" и въ „Св. Рангелъ", само че тукъ богомолниятъ домъ бѣ по-голѣмъ. А и околнитѣ постройки бѣха много,—тѣ заграждаха обширенъ четвъртитъ дворъ. Въ съседство съ това каре, на около сто метра, се виждаше друга сграда, триетажна, която била богословско училище за цѣла Южна България.

Въ специална стая, гдето трѣбваше да се разпишемъ, дѣдо Диню веднага позна лика на К. Губера, който преди сто години бѣ построилъ малката черква, до останалитѣ зидове отъ стария манастиръ, а дѣдо Диню помнѣше много добре този богатъ хвойненецъ, съ когото не малко сѫ другарували.

А южно отъ манастира, къмъ преспата се бѣше проточило хубаво горско шосе, около което бѣха накацали китни мѣстни кѫщи.

Вече бѣше обѣдъ. Игуменътъ ни заведе въ трапезарията. Пъстървата ни се стори много по-вкусна, отколкото бѣ въ действителность, може би. А рупскиятъ кашкавалъ, за който дѣдо Диню чакъ сега попита, бѣше наистина нѣщо рѣдкость.

Кашкавалътъ въ Рупчосъ се произвеждалъ отъ кооперацията на три мѣста: „Пашалиица", Крива-рѣка и „Еръ-кюприя" при „Персеникъ". Рупскиятъ кашкавалъ се ценѣлъ най-скѫпо.

Наядохме се и дѣдо Диню си налѣ най-хубавата родопска вода — бѣлочерквенска, но каква бѣ неговата изненада, когато разбра, че водата бѣ топла. Игуменътъ се засмѣ и каза:

— Дѣдо Диню, това е отъ твоята вода, нарѣченската, пий, тя е цѣровита.

— Ами кога и какъ я донесохте, — попита дѣдо Диню.

— За половинъ часъ съ зѫбчатата желѣзница.

Моятъ приятель се прекръсти, въпрѣки че му бѣ известно това.

— А такава желѣзница имаме и отъ банитѣ до „Зареница",— продължи игуменътъ,— и това не е безцелна работа, а едно много доходно предприятие.

Сбогувахме се съ игумена и се настанихме въ удобнитѣ седалища на тази чудна желѣзница, която можеше да пълзи безъ страхъ и по най-стръмнитѣ скали.

Отначало бѣхме смутени, но скоро свикнахме да се плъзгаме по стръмнинитѣ.

Когато минахме „Св. Илия", свихме по посока на старото село Косово, което не се виждаше. На мѣстностьта „Св. Атанасъ" се бѣлѣеха кѫщички.

— Това е половината Шейтаново, — ни по-

ясни съдията, — а другата половина е слѣзла по посока къмъ банитѣ.

— Сега, господа, ще видимъ най-богатата рудница въ България.

Зѫбчатата желѣзница спрѣ въ подножието на „Черни-връхъ", точно подъ голи скали, гдето четири едноетажни постройки бѣха скрити отстрани на входа на мината.

— Тукъ се копае и продава направо въ Пловдивъ и София, тъй както се намира въ земята, най-чистиятъ въ проценти азбестъ, руда, каквато има още въ Богутево.

„Азбестътъ, поради употрѣблението му, за насъ е по-цененъ отъ златото. Така, бедната нѣкога шейтановска мера даде на Добростанъ най-голѣмото богатство.

Въ паметьта ми изплава като изъ невидѣлица легендата на моя нѣкогашенъ приятель бай Ангелъ отъ Шейтаново, който ми разправяше, че подъ „Черни-връхъ" имало злато и мѣстото било означено съ забитъ въ стената кантаръ. Толкова много злато имало тамъ, че кантарътъ, съ който то било теглено, се счупилъ.

Мината днесъ не работѣше, но и да би работѣла, нѣмаше какво друго да видимъ, освенъ натрупанитѣ хиляди сандъчета съ готовата за износъ руда и красивитѣ жилища иа работницитѣ.

Зѫбчатата змия ни понесе на изтокъ. Ние мълчахме.

Само неспокойнитѣ ни очи, които търсѣха новото, необикновеното, говорѣха въ нашето учудване за нашата изненада. . .

Изведнажъ при единъ завой нашата зѫбчата желѣзница се залюлѣ, удари се въ нѣщо твърдо, и преди да затворя очи, тя се обърна и полетѣ надолу . . . Като на сънь дочухъ гласа на машиниста: „Спасявайте се, загиваме"!

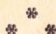

Какво е станало съ насъ, не зная, но когато отворихъ очитѣ си, видѣхъ дѣда Диня навелъ се надъ менъ, и ми каза: „Стига си мучалъ бе, ставай, че се стъмнява“.

Огледахъ се изплашенъ, — ние бѣхме подъ пещерата на „Калугерица“, надъ насъ бѣ пакъ онази гола скала и онова, което си е и днесъ . . .

Очитѣ ми сѫ въ сълзи и гърлото ми се е свило. Слизайки бавно къмъ Хвойна, азъ разказахъ на дѣда Диня моя чуденъ сънь, който и вие, драги читатели, имахте удоволствието или неудоволствието да прочетете.